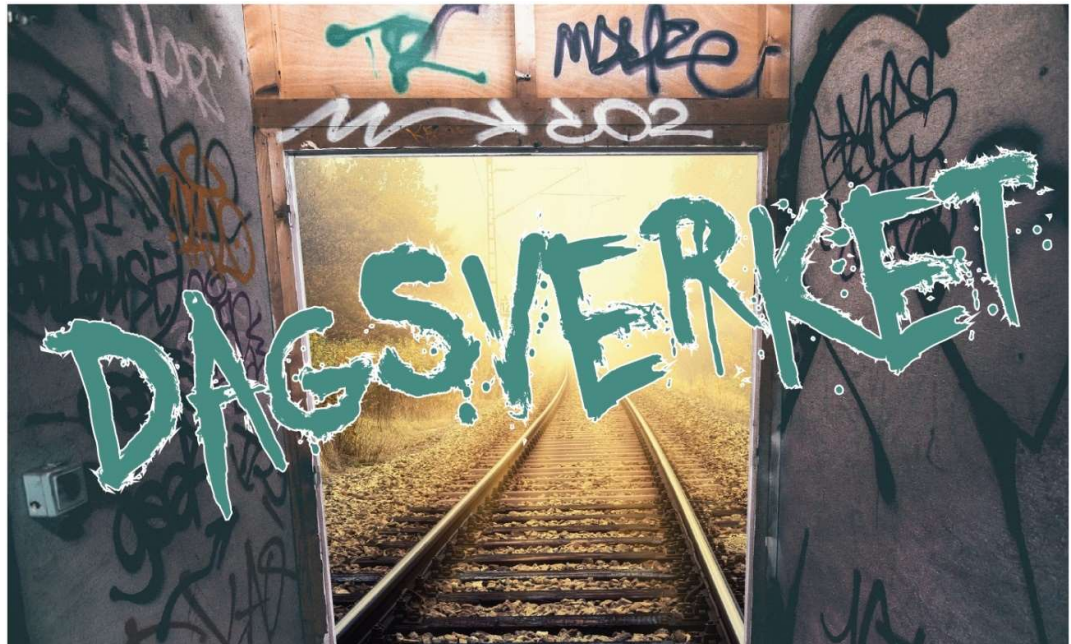

Siren Hope og Kirsti Sarheim Anthun

Et godt Dagsverk?

En kvalitativ evalueringsstudie av Dagsverkets virksomhet, med vekt på deltakernes opplevelser av tilbudet

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for medisin og helsevitenskap
Institutt for nevromedisin og bevegelsesvitenskap

Et godt Dagsverk?

Forord

Gjennom følgeforskning det siste året, har vi fått muligheten til å delta i arbeidshverdagen ved Dagsverket. Dagsverket gir arbeidstilbud på frivillig og dag-til-dag-basis til personer med rusproblemer. Formålet med forskningen har vært å forstå hva arbeidstilbudet betyr for deltakerne som benytter seg av det, og å se hvordan Dagsverket bidrar til integrering av rusmisbrukere i samfunnet.

Forskningsprosjektet er finansiert av Stavne Trondheim KF. Dagsverket er ett av flere arbeidsinkluderende tiltak som Stavne driver. Dagsverket har vært i drift i over 12 år og dette er den første eksterne evalueringen som er utført av tilbudet.

Det har vært lærerikt for oss å møte deltakere og ansatte ved Dagsverket. Vi har opplevd gode samtaler over en kopp kaffe og fysisk hardt arbeid i regn og i solskinn. Vi takker for måten vi er blitt mottatt på. Og ikke minst takker vi Dagsverkets deltakere for at dere har delt synspunkter og erfaringer med oss.

*April, 2021
Siren Hope og
Kirsti Sarheim Anthun*

Et godt Dagsverk?

Sammendrag

Gjennom deltagende observasjon, samtaler og intervjuer med deltakere og ansatte ved Dagsverket kommer det tydelig frem at tilbudet er svært viktig for målgruppen. Dagsverket betyr deltakelse i et sosialt arbeidsfellesskap der brukermedvirkning, respekt, samarbeid og mestring står sentralt. Dagsverket gir rusmisbrukere i Trondheim et tilbud om ordinært arbeid og dermed mulighet for et verdig og meningsfullt innhold i dagen som kan trekke dem bort fra rus, isolasjon og vanskelige tanker. For mange er dagslønnen en viktig ekstraintekt i en trang økonomi. Deltakerne finner det også av stor betydning at de ved Dagsverket utfører reelt arbeid. Det er viktig å kjenne på at en bidrar til verdiskapningen i samfunnet og ikke befinner seg i et «aktiviserings»-tiltak.

Kjernegruppen som benytter seg regelmessig av Dagsverket er en gruppe på mellom førti og femti personer, kvinner og menn, som befinner seg i ulike livssituasjoner. Noen ruser seg fortsatt, noen er i legemiddelassistert behandling (LAR), andre er rusfri og har vært det noen år, men alle uttrykker at de trives med den fleksibiliteten Dagsverket gir dem når det gjelder arbeid. De kan komme på sine gode og dårlige dager – og når de kommer, vurderes de som arbeidsklare og med ressurser.

Ved Dagsverket får de også bistand med andre utfordringer, og dette lavterskeltilbudet blir for mange en brobygger og støttespiller inn mot andre instanser og tilbud. Dagsverket er i posisjon til å bistå fordi de er et lavterskeltilbud og derfor kommer tett på gruppen. De ser deltakerne i arbeid, snakker med mange av dem på daglig basis og får god kjennskap til deres livssituasjon, helsetilstand, behov og ønsker. Dagsverket nyter dessuten stor tillit i målgruppa. Dagsverket samarbeider tett med de øvrige lavterskeltilbudene rettet mot gruppa, og er derfor med på å sikre at de mest risiko-utsatte får den hjelpen som trengs, og at det legges til rette for at gruppa generelt skal ha det bedre. Dagsverket ønsker imidlertid at den kunnskapen og innsikten de har i miljøet, utnyttes bedre i det øvrige helse- og velferdssystemet og ser at dette kunne bedret situasjonen ytterligere for flere.

Funnene fra evalueringen viser at Dagsverket møter mange behov i målgruppen og at deltakernes livskvalitet og helse bedres når de deltar jevnlig i arbeidstilbudet.

Et godt Dagsverk?

Innholdsfortegnelse

Forord	3
Sammendrag	5
Innholdsfortegnelse	7
1. Bakgrunnen for prosjektet.....	9
2. Hva er Dagsverket?	11
En typisk dag ved Dagsverket	12
Dagsverket under COVID-19	13
Tilblivelse og organisering.....	14
Samarbeid med andre tjenester i rusfeltet	15
Brukermedvirkning, samarbeid og mestring i fellesskap.....	15
3. Kunnskapsoversikt på rusfeltet	17
Arbeidsdeltakelse: mestring, deltakelse og beskyttelsesfaktor	17
Sosial tilhørighet og nettverk.....	18
Viktige faktorer i behandlings-/hjelpemiddelapparat: kontinuitet, tillit og brukermedvirkning ..	19
4. Metode og datamateriale.....	21
Deltakende observasjon	21
Intervjuer	22
5. Resultater	23
Deltakernes synspunkter og vurderinger	23
Et arbeid å gå til - struktur og mening i hverdagen	23
Fellesskap og tilhørighet.....	25
Verdighet	26
Inntekt	29
Praktisk bistand	30
Endring i rusvaner.....	31
Mangler og utfordringer ved Dagsverket	34
Oppsummering av deltakernes synspunkter på Dagsverket.....	36
De ansattes synspunkter på Dagsverket.....	36
Motivasjon	37
Visjoner og viktige prinsipper	37
Verdien av arbeidsfellesskapet.....	39
Dilemmaer	40
Oppsummering av de ansattes synspunkter	41
Samarbeidspartnere om Dagsverket	41

6. Diskusjon	45
Betydninger av tilbudet for målgruppen	45
Årsaker til at målgruppen benytter seg av Dagsverket.....	45
Dagsverkets bidrag til inkludering av målgruppen i samfunnet	46
Studiens resultater sett opp mot forskning på rusmisbrukere	47
7. Konklusjoner og anbefalinger	49
8. Referanser.....	51
Vedlegg 1.....	55

1. Bakgrunnen for prosjektet

Denne rapporten oppsummerer evalueringen av *Dagsverket* - et lavterskeltilbud for nåværende eller tidligere rusavhengige som ønsker arbeid. Evalueringen er finansiert av STAVNE Trondheim KF og har pågått fra februar 2020 til februar 2021. Hovedmålet har vært å gi et innblikk i hva det er ved Dagsverket som gjør at deltakerne benytter seg av tilbudet, hvilke(t) behov det dekker for målgruppen, og hva som fungerer godt og mindre godt. Det har også vært et mål å fange opp hvorvidt og hvordan Dagsverket bidrar til inkludering av en marginalisert gruppe i samfunnet. Fremgangsmåten i studien har vært deltakende observasjon i Dagsverkets daglige aktiviteter sammen med deltakere og de ansatte. I tillegg er det utført intervjuer med både deltakere, ansatte og enkelte samarbeidspartnere. Oppsummert skal prosjektet besvare to spørsmål:

- Hva betyr Dagsverket for målgruppen og hvorfor benytter de seg av tilbudet?
- Bidrar Dagsverket til inkludering av målgruppen i samfunnet? Og i så fall: hvordan?

Rapporten er delt i sju kapitler. Kapittel 1 presenterer bakgrunnen for prosjektet. I kapittel 2 beskrives Dagsverket, hvordan en typisk dag forløper, samt Dagsverkets tilblivelse, funksjon, og organisering. I kapittel 3 følger en kunnskapsoversikt over forskning på rusmisbrukere og rusfeltet, i hovedsak med tematikk som er relevant sett i forhold til Dagsverket. Deretter, i kapittel 4, presenteres forskningsmetoder, etterfulgt av en gjennomgang av resultater i kapittel 5. Til sist, i kapittel 6 og 7, kommer henholdsvis en diskusjon av resultatene og konklusjoner.

Et godt Dagsverk?

2. Hva er Dagsverket?

Dagsverket er ett av flere lavterskeltilbud for rusmisbrukere i Trondheim. Lavterskeltilbud er tilbud som er frivillige og fritt tilgjengelige, i den forstand at deltakelse ikke forutsetter vedtak, avtale eller betaling. Lavterskeltilbud for rusmisbrukere spiller en viktig rolle, spesielt for de mest sårbare som ofte sliter med flere utfordringer samtidig (f.eks. rus, psykiske og somatiske helseutfordringer, mangel på sosialt nettverk, ustabil bo-situasjon og økonomiske problemer). Et lavterskeltilbud er bemannet av kvalifiserte fagpersoner som møter rusmisbrukere der de er, og tilbudet er utformet slik at det i stor grad passer rusmisbrukeres behov. Ved lavterskeltilbudene skal gruppen få dekket helt grunnleggende behov for helsehjelp, mat, husly og sosial kontakt, og det stilles ikke strenge krav til at personer må møte opp rusfri eller være i behandling.

Dagsverkets funksjon i kjeden av lavterskeltilbud er å gi rusmisbrukere mulighet for arbeid. Her tilbys de et sosialt arbeidsfellesskap og reelle arbeidsoppgaver som kan passe den enkeltes funksjons- og kompetansenivå. Ved Dagsverket får de også lønn, tilgang på mat og samtaler med kompetent personale som har mange års erfaring med gruppen.

Dagsverket tilbyr arbeid på dag-til-dag basis, og målet er å bidra til økt livskvalitet i målgruppen gjennom å inkludere dem i et fellesskap der arbeid skal gi økt livsmestring og sosial inkludering. Hit kommer mange av Trondheims rusmisbrukere, enten flere dager i uka, en dag i uka eller noen ganger i måneden. Svært mange, en kjerne på mellom førti og femti personer, møter opp ofte og jevnlig. De får kaffe, møter vennlighet og respekt og får mulighet til å bli med på loddtrekning om de 23 arbeidsplassene som er tilgjengelige på daglig basis. På tidspunktet da evalueringsprosjektet ble gjennomført, var det en leder, en sosialkonsulent og 4,5 arbeidsledere ved Dagsverket.

De som ønsker å benytte seg av arbeidstilbudet møter opp samme morgen før kl. ni, skriver seg på liste, og så får 23 av disse, ved lotteri-trekning, mulighet til å jobbe og motta en dagslønn. Dagslønnen er på 250 kroner, og den mottas skattefritt og uten at de trekkes i andre trygdeytelser eller i sosialstønad. Dersom en deltaker møter opp to dager på rad uten å bli trukket ut til å jobbe, er vedkommende garantert arbeid den tredje dagen. Deltakerne kan få mulighet til å jobbe selv om de er påvirket av rus, men må ha arbeidsevnen intakt.

Aldersspennet i deltakergruppen er stort; fra tidlig i 20-årene til midt i 60-årene. Gjennomsnittsalderen for både menn og kvinner er rundt 42 år. Det er en viss overvekt av mannlige deltakere, men kvinneandelen er også relativt stor (ca. 30%). Mange av de godt voksne deltakerne har stått lenge utenfor arbeidslivet eller har hatt sporadiske jobbtilknytninger. Felles for deltakerne er at de har vært eller fortsatt er rusmisbrukere, lever i en marginal situasjon i forhold til arbeid og utdanning, og at livene deres ofte preges av ustabilitet og mangel på sosiale nettverk utenfor rusmiljøet. Enkelte går på legemiddelassistert behandling (LAR) eller på avrusning. Flere mottar uføretrygd eller sosialstønad.

Arbeidet ved Dagsverkets er relativt variert i type og omfang, og består av oppdrag bestilt fra offentlige etater, bedrifter eller privatpersoner. De største oppdragsgiverne er Trondheim kommune, borettslag og privatpersoner. Noen av oppgavene løses på kort tid, som for eksempel det å klippe plen, eller hente og kjøre bort søppel, andre kan pågå over flere dager, som trefelling, omfattende hagearbeid eller større flytteoppdrag. Noen oppdrag er gjentakende og 'faste', mens andre er enkeltstående. En fellesnevner for alle arbeidsoppdrag er at de skal være av en slik art at deltakerne kan delta og bidra for å løse dem. I deltakergruppen er det variasjon

i forhold til grad av formell kompetanse, arbeidserfaring, helse og fungering. Arbeidslederne (de som er ansatt ved Dagsverket) legger til rette for at alle skal kunne jobbe ut fra sitt spesifikke funksjonsnivå, sin kompetanse og kapasitet. Deltakelse og opplevelse av tilhørighet og mestring er viktige prinsipper for organisering av arbeid ved Dagsverket.

En typisk dag ved Dagsverket

Dagsverket ligger i Kongensgate i Trondheim sentrum. Deltakerne som benytter seg av tilbudet, møter opp mellom klokken åtte og ni om morgenen. Idet de ankommer, blir de registrert på en liste av de ansatte. Det tilbys tjuetre arbeidsplasser, men vanligvis møter det opp langt flere, derfor trekkes det lodd om hvem som får jobbe den dagen hver morgen kl. ni. Mens de venter på loddtrekningen, setter deltakerne seg ned rundt et langbordmidt i det store, lyse lokalet med en kopp kaffe, leser aviser og prater med hverandre og de ansatte. Innimellom tar noen en tur ut for en røyk. Det er også muligheter for litt frokost. Praten flyter lett, både inne og ute, og preges i stor grad av vennskapelig erting og latter.

Klokken ni, når to ansatte tar frem lotterimaskinen, stiger spenningen i rommet. Hvem får jobb i dag, og hvem må forlate Dagsverket med uforrettet sak? Så snart de 23 arbeidsplassene er trukket, går de som skal ut på arbeid i garderoben for å skifte til arbeidsklær. Dagsverket står for vernesko, arbeidsklær, arbeidshansker og hjelmer. De som ikke har fått arbeid, forlater Dagsverket skuffet, men ofte med et medfølende klapp på skulderen fra en med-deltaker.

Dagsverkets ansatte fungerer som arbeidsledere og fordeler de tjuetre deltakerne på de arbeidsoppdragene som er kommet inn for dagen. De fire arbeidslederne tar med seg hver sin gruppe (4-6 deltakere) ut til de ulike arbeidsstedene. Arbeidsoppdragene varierer og omfatter flytteoppdrag, hagestell, trefelling, vedkutting eller rydding og vedlikehold i parker og borrettslag. Ett arbeidslag holder alltid til i vedbua ved Stavne Trondheim KF, der de kutter, stabler og pakker ved, og ett av arbeidslagene blir igjen i Dagsverkets lokaler. De utgjør 'innegruppa' som sørger for vaskeri-drift, rengjøring av lokalene og pakking av sprøtepakker. Hver onsdag får ett av arbeidslagene i oppgave å hente mat fra matsentralen som fraktes til Hveita (Frelsesarmeens rusomsorg) og til Dagsverket. Dagsverkets andel av maten er mat som deltakerne kan ta med seg hjem. Også deltakere som ikke jobber den dagen, kan stikke innom og hente mat.

Både på ute- og innelag samarbeider deltakerne om å løse de oppdragene de skal utføre. Flere av dem har lang fartstid ved Dagsverket, og kjenner gangen i mange av arbeidsprosessene, verktøyene, og håndteringen av disse. Er det nykommere i arbeidslaget, deler de erfarne villig av sin kunnskap. Av og til kan det ta litt tid å komme i gang med arbeidet, for det skal hentes redskaper og maskiner oppe på Stavne. Men når arbeidet er i gang, jobbes det iherdig frem til lunsj. I lunsjen spiser deltakere og arbeidsleder matpakker som arbeidslederne har smurt. Den nytes ofte ute i det fri. Deltakere og de ansatte kjenner hverandre som regel godt, og praten går lett både under arbeid og i matpausen.

Arbeidsdagen er over klokken halv to, og alle arbeidslagene fraktes i biler tilbake til Dagsverkets lokaler hvor de skifter tilbake til 'sivilt', takkes for innsatsen av de ansatte og får en dagslønn på 250 kroner. Fredager blir det ordnet med et varmt måltid til de som har jobbet, og deltakere og ansatte blir gjerne sittende en stund for å spise og prate sammen før de går hvert til sitt. Hver dag, etter at deltakerne har gått, samles de ansatte og utveksler informasjon om hvordan dagen har forløpt, om oppdraget ble utført eller om noe gjenstår. De ser også over oppdragslisten for påfølgende dag og fordeler oppdragene på arbeidslederne.

Dagsverket under COVID-19

Den 13. mars 2020 ble Dagsverket umiddelbart stengt, på lik linje med store deler av samfunnet. Over natten mistet deltakere ved Dagsverket arbeidstilbudet de hadde vært vant til å benytte. Arbeidshverdagen ble også snudd om på for de ansatte. Nå handlet det om å endre driften til en 'korona-vennlig' variant, og å finne måter og støtte deltakerne på i en usikker og utfordrende situasjon. En ny variant av Dagsverket kom på beina den 14. april, med redusert kapasitet, men der smittevern ble ivaretatt. Det var ikke mulig å holde mer enn 15 personer i arbeid hver dag (sett opp mot de 23 opprinnelige arbeidsplassene). Transporten av arbeidslagene la begrensninger på antallet deltakere som kunne tas med ut på arbeid. Med en-meters regelen ble det ikke mulig å fylle opp bilene slik som før. I stedet for loddtrekning ble det innført en rullerende ordning for deltakelse. Hver ettermiddag ringte arbeidslederne og gjorde avtale med de som skulle få jobbe den påfølgende dagen. Deltakerne fikk ikke lenger møte opp i fellesskap, men hvert arbeidslag måtte møte til ulike tidspunkt, for å unngå for mange personer inne i lokalene. De hyggelige morgenstundene med kaffe og prat falt dermed bort. Etter noen måneder vendte Dagsverket tilbake til loddtrekningssystemet, etter ønske fra deltakerne. Men utvelgelse ved hjelp av loddtrekning måtte fortsatt skje dagen før, og deltakerne måtte fortsatt ringes opp om arbeid.

Tom røykebenk utenfor Dagsverket under Covid-19 nedstengning (Foto: Kirsti S. Anthun)

Tilblivelse og organisering

Organisatorisk er Dagsverket i Trondheim underlagt Stavne Trondheim KF. Stavne er et kommunalt foretak som tilbyr en rekke tiltak rettet mot mennesker som av ulike grunner står utenfor arbeidslivet. Foretaket har egne vedtekter og eget styre som består av sju representanter, hvorav fem er oppnevnt av Bystyret og to representanter er valgt blant ansatte ved Stavne. Foretakets hovedmål er å «tilrettelegge for at deltakerne kan utvikle sine ressurser og sin kompetanse ut fra målsetting om formidling til ordinært arbeidsliv eller utdanning» (Stavnes vedtekter, §2)¹. Stavne er godkjent tiltaksarrangør for NAV og tilbyr blant annet arbeidsforberedende trening (AFT), og varig tilrettelagt arbeid (VTA). I tillegg har Stavne flere pågående samarbeidsprosjekter med blant andre Fretex, St. Olavs klinikk for rus- og avhengighetsmedisin, Prima og RBK-brakka.

Dagsverket ble startet i 2008, etter at Stavne observerte at rusavhengige som ble henvist til arbeidsmarkedstiltak ofte endte med å falle ut av ordningen fordi den gav lite rom for fleksibilitet. Stavne ønsket å finne ut hvordan de best kunne fange opp denne gruppa og gi dem økt livskvalitet og tilhørighet til arbeidslivet. Styret ved Stavne dro derfor på befaring til Dagsverket i Bergen og hentet inspirasjon til å utvikle et liknende tilbud i Trondheim. I Bergen hadde de drevet Dagsverket sitt siden 2004, og dette tilbudet var rettet mot «langtkommende rusmiddelavhengige personer som uavhengig av rehabiliteringssituasjon føler seg i stand til å påta seg arbeid» (Fjær, 2006).

I starten var Dagsverket i Trondheim et pilotprosjekt, finansiert av Trondheim kommune og NAV fylke. Dagsverket tilbød 15 rullerende arbeidsplasser for personer med rusavhengighet/tidligere rusavhengighet. Stavne og Frelsesarmeen samarbeidet om å drifte Dagsverket det første året, deretter tok Stavne over driften alene. Arbeidstilbudet ble godt mottatt av målgruppen, og gradvis vokste antall deltakere. Sommeren 2010 gikk Dagsverket fra å være et pilotprosjekt til å bli et fast tiltak. I løpet av 2011 hadde 147 enkeltindivider benyttet seg av arbeidstilbudet ved Dagsverket. I årene etterpå og frem til i dag har antall deltakere ligget jevnt på omkring 100 enkeltindivider årlig².

Høsten 2014 vedtok NAV fylkeskontor å trekke ut de ti statlige tiltaksplassene (APS plasser) de finansierte ved Dagsverket (med virkning fra mars 2015). Begrunnelsen fra NAV var at Dagsverket i for liten grad nådde ut til en målgruppe som gikk over i ordinært arbeid. NAVs tiltaksplasser ble i stedet flyttet over til andre målgrupper ved Stavne, og Dagsverket ble driftet videre av Stavne som et kommunalt arbeidstilbud for rusavhengige. Tilbudet om 15 plasser ble opprettholdt med finansiering fra Trondheim kommune og Helsedirektoratet.

I løpet av 2016 ble det registrert 565 tilfeller der den oppmøtte endte med å ikke få tilbud om arbeid. Som tilsvar til dette, finansierte Trondheim kommune og Helsedirektoratet ytterligere 3 plasser slik at tilbudet gikk opp fra 15 til 18 plasser. I 2018 fikk Dagsverket ytterligere 5 plasser, slik at 23 deltakere kunne få jobb på daglig basis³. I dag tilbys fortsatt 23 deltakere jobb, men oppmøtet er fortsatt høyere enn det antallet plasser som tilbys. Dagsverkets ansatte forteller at det har vært svingninger i antall oppmøtte, men at det i løpet av de siste par årene kommer om lag tretti til førti personer på daglig basis. I løpet av januar, februar og frem til nedstengningen den 13.mars på grunn av Covid-19, observerte også vi at mellom tretti og førti personer møtte

¹ Se Stavnes vedtekter: <https://sites.google.com/trondheim.kommune.no/stavne/hjem/om-stavne/vedtekter>

² Tallene er hentet fra Stavnes Årsberetninger for perioden 2010-2018.

³ Tallene er hentet fra Stavnes Årsberetninger for 2016-2018.

opp hver morgen i håp om å få jobb. Dette innebærer at svært mange deltakere ikke får jobb, og må dra hjem.

Samarbeid med andre tjenester i rusfeltet

I perioden 2015-2018 etablerte Dagsverket samarbeid med flere kommunale tjenester og med spesialisthelsetjenesten. Dagsverket innledet også et nært samarbeid med kommunens Helse- og overdoseteam slik at de sammen kunne følge opp de mest utsatte rusmisbrukerne som møtte opp ved Dagsverket. Også fengselshelsetjenesten, Blå Kors og Trondheimsklinikken har Dagsverket samarbeidet med, og de har knyttet til seg Kompetansesenteret for Brukerstyrte Tjenester (KBT) i Trondheim.

Senvinteren og våren 2020, under den første nedstengningen av lavterskeltilbudene under Covid-19-pandemien, forsterket lavterskeltilbudene, inkludert Dagsverket, samarbeidet rundt rusmisbrukere i Trondheim. Tjenestene som inngikk i samarbeidet var Helse- og overdose teamet, Dagsverket, Frelsesarmeen/Hveita, Vår Frue kirke og Sorgenfri. Målet var å gi best mulig støtte til rusavhengige i en tid da sårt tiltrengte tilbud enten var stengt eller sterkt redusert på grunn av Korona-viruset.

Brukermedvirkning, samarbeid og mestring i fellesskap

Brukermedvirkning er et viktig prinsipp ved Dagsverket. Det å involvere deltakerne i utformingen av tilbudet, skaper eierskap hos målgruppen og tilhørighet til Dagsverket. Det er dessuten viktig å gi rom for deltakernes ressurser, erfaringer og synspunkter fordi tilbudet skal bidra til deres bedringsprosess. Takhøyden er derfor stor; alle kan luften sine synspunkter og komme med forslag til hvordan ulike ting ved Dagsverket skal organiseres.

Brukermedvirkningen er også satt i system i form av månedlige allmøter hvor deltakerne kan fremme sine meninger og løfte frem saker, enten ved å gjøre det selv, eller gjennom en tillitsvalgt representant. Allmøtet består av en del der deltakerne diskuterer, uten Dagsverkets ansatte til stede, hva de ønsker å ta opp på allmøtet del 2, der også Dagsverkets ansatte er til stede. Tillitsvalgt kan frontet saker for deltakerne enten overfor Dagsverkets arbeidsledere og leder, eller opp mot den større organisasjonen Stavne Trondheim KF, hvor tillitsvalgt har plass i brukerrådet.

Den enkelte deltaker har også til en viss grad innvirkning på hvilke typer arbeidsoppdrag han/hun deltar i, innenfor rimelighetens grense. I inntakssamtalen, som gjennomføres når en deltaker møter opp ved Dagsverket, setter en av Dagsverkets ansatte seg ned med nykommeren og går igjennom hva vedkommende har av tidligere arbeidserfaring og hva vedkommende liker og er i stand til å gjøre. Det er de ansatte som daglig setter opp arbeidsteamene, basert på en vurdering av oppdragene som skal utføres den dagen og de deltakerne som er trukket ut til å jobbe. Som regel har ikke deltakerne mulighet til å diskutere med arbeidslederne hvilket team de skal være del av, men det kan gjøres omrokkeringer hvis det er spesielle hensyn som må tas. Arbeidslederne går også langt i å tilpasse arbeidet til den enkelte samtidig som det legges opp til at de også skal få muligheter til å mestre nye oppgaver. Tanken er at de skal få erfare hvordan det er å jobbe sammen med andre og hvordan de selv mestrer ulike oppgaver slik at de kan lære om egne muligheter og begrensninger. Med god kjennskap til deltakernes arbeidsevne, helsetilstand, livssituasjon og utfordringer, kan Dagsverket ivareta den enkelte, og sørge for at alle kan få bidra med de evner og kapasiteter de har.

Videre er de ansatte opptatt av at samarbeidsrelasjonen skal være nettopp det – en samarbeidsrelasjon. I de tilfellene hvor deltakerne starter en bedringsprosess, må de selv ville

dette, og jobbe for det, men Dagsverkets ansatte kan være støttespillere i prosessen og bygge opp om deltakerne slik at de kan få det til. Deltakerne har møtt mange fordommer og kjent på stigmatisering og mangel på anerkjennelse. For at de frivillig skal møte opp ved et lavterskeltilbud som Dagsverket, er det viktig at de ses med utgangspunkt i de ressursene de har, framfor sine mangler eller hva de ikke får til. Det er med på å skape trygghet og større tro på at de kan få til ting.

3. Kunnskapsoversikt på rusfeltet

I det følgende gjøres det kort rede for kunnskap på feltet. Kunnskapsoversikten bør ikke ses som en fullstendig og uttømmende oversikt over rusforskningsfeltet, men som en avgrenset gjennomgang av forskning som omhandler arbeid, deltakelse og sosial inkludering blant personer med rusproblemer, fortrinnsvis sett fra et *recovery*-perspektiv.

Mye av det psykiske helsearbeidet som drives innen rusbehandling i dag er forankret i en *recovery*-ideologi (*recovery*: tilfriskning/bedring) (Duke, Herring, Thickett & Thom, 2013). Ideologien har ikke en klar og entydig definisjon (Borg, Karlsson, & Stenhammer, 2013), men det er vanlig å dele den i to hovedretninger. Den ene har et behandlerperspektiv der innsatsen rettes mot å gjøre mennesker friskere, mens den andre har et brukerperspektiv, og handler om å bistå den enkelte til å gjøre en innsats selv for å få et bedre liv. Den siste forståelsen kalles gjerne personlig *recovery* (Slade, 2010), og er den retningen som er styrende for arbeidet i flere av lavterskeltilbudene i Trondheim, inklusive Dagsverket.

En personlig tilfriskningsprosess kan bygge på både en personlig og en sosial prosess (Borg et al., 2013) der målet er å støtte personens egen innsats. Bærebjelkene i prosessen er håp, mestring, tilhørighet, sosial kontakt med andre, meningsfulle aktiviteter og opplevelser av et verdig liv (Davidson m.fl., 2008). Det er her verdt å merke seg at *recovery* handler om å få det bedre, og at det kan skje enten med eller uten rusmidler eller psykiske problemer (Landheim & Biong, 2016). *Recovery* handler altså ikke om å få et problemfritt liv, men om at en selv opplever at livet blir bedre.

I *recovery*-tilnærmingen skal det være sterkt søkelys på å ivareta brukernes ønsker, framfor å finne frem til aktuelle behandlingstiltak (Slade, 2010). I den sammenhengen fremstår deltakelse i arbeid som en av de mer sentrale aktivitetene det bør legges vekt på, nettopp fordi arbeid er en viktig arena for samfunnsdeltakelse og en kilde til god helse, sosial tilhørighet og økonomisk inntekt (Waddell og Burton, 2006).

Arbeidsdeltakelse: mestring, deltakelse og beskyttelsesfaktor

Deltakelse i arbeidslivet regnes som den mest grunnleggende forutsetningen for at mennesker skal fungere som fullverdige deltakere i samfunnsfellesskapet. Arbeid gir økonomisk trygghet og grunnlag for et selvstendig liv (Waddell og Burton, 2006), og gjennom arbeid kan den enkelte vise at hun eller han kan bidra til fellesskapet. I tillegg kan arbeid være en viktig kilde til identitet, sosiale relasjoner og personlig utvikling (Waddell og Burton, 2006). Arbeid gir dessuten struktur i hverdagen og opplevelse av mening (Budd, 2011). Forskning slår også ettertrykkelig fast at ufrivillig arbeidsledighet virker svært negativt på helse (Paul og Moser, 2009). Arbeidslivet kan selvsagt også ha negative sider (stress, fysiske skader og helseplager som følge av ulike former for belastninger), men i det store og hele viser forskning at fordelene ved å delta i meningsfullt arbeid klart utligner de negative effektene av arbeidsdeltakelse (Waddell og Burton, 2006). Det er derfor viktig at vi legger til rette for et mest mulig inkluderende arbeidsliv (Halvorsen, Hansen, Tægstrøm m.fl., 2013).

Myndighetene har i ulike utredninger og retningslinjer (Meld. St. 19, (2014-2015); Helsedirektoratet, 2014; Arbeidsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet, 2013) argumentert for at arbeid skal brukes som virkemiddel for å sikre bedre helse og økt samfunnsdeltakelse for de som sliter med rus. Forskning har også vist at deltakelse i arbeid kan bidra til mestringsfølelse og sosial deltakelse for personer med rusproblemer og psykiske lidelser

(Ose et al., 2009). Studier indikerer i tillegg at deltakelse i jobb kan være en avgjørende beskyttelsesfaktor mot tilbakefall til rus eller kriminell aktivitet for personer som er i en tilfriskningsprosess (Skog-Hansen, Bråthen, Aagesen mfl., 2019; Skardhamar og Telle, 2009). Deltakelse i arbeidslivet bidrar også til at personer som sliter med rusproblematikk og psykiske lidelser føler seg mer som en del av storsamfunnet. Gjennom deltakelse i arbeid kan de bevege seg ut av en problemfylt livsverden og over i et hverdagsliv der de får en annen status og opplevelse av å være del av et fellesskap (Borg og Kristiansen, 2008).

Tiltak knyttet til arbeid og utdanning er særlig viktige for rusmisbrukere fordi mange i denne gruppen mangler fullført skolegang og har minimalt med arbeidserfaring. For å lykkes med å få målgruppen i arbeid, antyder flere studier at det bør etableres tilpassede arbeids- og/eller skoletilbud (Melberg mfl. 2003). En studie utført i et skjermet arbeidstiltak for rusmisbrukere i Kristiansand (Hansen, Fugletveit og Arvesen, 2010), viste at deltakelse i det som kan ses som et tilnærmet ordinært arbeidsfellesskap i noenlunde skjermede omgivelser, gir rusmisbrukerne en mulighet til å utvikle seg i den farten de selv behersker, og uten at de utsettes for kravene om produktivitet og økonomisk lønnsomhet som preger arbeidslivet ellers. Det vises også til at det er avgjørende at mestringen ikke bare handler om å løse arbeidsoppgaver, men at det like mye handler om å mestre det å være del av et sosialt fellesskap slik at de får styrket sine ressurser mer generelt (Hansen, Fugletveit og Arvesen, 2010).

Også andre studier peker på at tilfriskningsprosessen bør handle mer om støtte til å sosialiseres inn i et liv med andre forventninger og rutiner, framfor å delta i ulike rusbehandlingsopplegg (Fugletveit og Tonholm, 2010). Forskning har dessuten vist at rusmisbrukere kan trenge ekstra profesjonell støtte underveis i tilfriskningsprosessen for å håndtere psykiske utfordringer (Skogens og von Greiff, 2020). Dette henger sammen med at personer med rusproblemer ofte også sliter med psykiske problemer (Nes og Clench-Aas, 2011), men det er usikkert i hvilken grad rusmiddelbruken er årsak til, eller en forsterkende faktor, når det gjelder psykiske lidelser. Når de trapper ned på rusinntaket, kan rusmisbrukere oppleve en forverring av psykiske problemer, og de trenger ekstra støtte og bistand til å håndtere dette.

Sosial tilhørighet og nettverk

Mange som sliter med rusproblematikk rapporterer om ensomhet og mangel på meningsfulle aktiviteter (Lauritzen, Ravndal & Larsson, 2012), og dette kan være med på å forsterke isolasjon og bidra til en forverret psykisk helse. Det kan også utgjøre en barriere mot en mestrings- og tilfriskningsprosess. I en følgeforskningsstudie fant Lauritzen m.fl. (2012) at det er et særlig behov for intensivert innsats for rusmisbrukere som har redusert rusmisbruket sitt fordi mange av disse har liten kontakt med, eller tilhørighet i, rusfrie miljøer. Det å få koblet de til andre sosiale fellesskap, for eksempel et arbeidsfellesskap, kan være avgjørende i slike situasjoner.

Nylig publiserte Kompetansesenter rus, Midt-Norge en brukertilfredshetsevaluering av kommunale tjenester blant personer med rusmiddelproblemer (Helsedirektoratet, 2020). Undersøkelsen er gjennomført i tre større kommuner og inkluderte intervjuer med rusbrukere i to alderskategorier, 18 til 64 år og fra 65 år og oppover. Deltakerne uttrykker behov for mer oppfølging når det gjelder sosial tilhørighet og sosiale nettverk. De kjenner på ensomhet på grunn av brutte bånd både til familie og til rusmiljø de tidligere var en del av. Mange viser til at dårlig fysisk eller psykisk helse gjør dem lite mobile og at de derfor ikke greier å oppsøke sosiale arenaer eller komme i kontakt med andre i nærmiljøet. Det bør derfor etableres lett tilgjengelige lavterskeltiltak som gjør det enklere for rusmisbrukere å komme seg ut av isolasjonen og delta i sosiale fellesskap.

Viktige faktorer i behandlings-/hjelpemiddelapparat: kontinuitet, tillit og brukermedvirkning

Forskningen er relativt entydig når det gjelder behovet for kontinuitet og tillit mellom de som skal støtte opp om en tilfriskningsprosess og den enkelte som står i den (Baklien, 2010). Rusmisbrukere med sammensatte utfordringer har stor fordel av å ha en trygg kontakt som jobber med dem over tid og som jobber langsiktig sammen med dem (Buseth, Lohne og Lunnan, 2006). Det er også en fordel om den som skal støtte opp om tilfriskningsprosessen har god kjennskap til rusmisbrukerens funksjonsnivå (fysisk, psykisk og kognitivt).

I tillegg til kontinuitet og tillit, viser forskning at det er behov for støtte som har en viss fleksibilitet i seg, samt at støtten bør være tilgjengelig for rusmisbrukeren utover de tradisjonelle rammene for behandling (Baklien 2010, Ådnanes, Kaspersen, Hjort m.fl., 2008). En studie av tre kommuners erfaringer med å gi et bo- og tjenestetilbud til personer med samtidige rus- og psykiske lidelser (Hugaas Molden og Røe, 2018), slår også fast dette; de som kommer i posisjon til å hjelpe rusmisbrukere, er de som er tett på gruppen og har opparbeidet seg tillit over tid.

I en omfattende undersøkelse blant rusmisbrukere i aldersgruppene 18-64 år og 65+ (Helsedirektoratet, 2020), oppgir deltakerne at positive relasjoner med de kommunalt ansatte, der de selv møtes med forståelse, empati og tålmodighet, er viktig for å oppleve at de har en god dag. I samme undersøkelse løftes også brukermedvirkning frem som avgjørende i prosessen; rusmisbrukere ønsker seg større påvirkningsmulighet i møte med tjenestene. I en nylig publisert studie av tverr-profesjonelt samarbeid om rusmisbrukere (Wenaas, Andersson, Kiik m.fl., 2021), fant forskerne at for rusmisbrukerne fremstod samarbeidsmøtene mellom de ulike aktørene som unyttige. Selv om dette skyldtes flere forhold (blant annet uklare rollefordeling og manglende informasjonsflyt), var det også knyttet til at rusmisbrukerne ble gitt en underordnet rolle i samarbeidsmøtene og at de dermed ikke fikk reell brukermedvirkning. Helse – og velferdstjenester har en lang tradisjon for å vite hva som er best for pasienter og brukere av tjenestene (Solberg, 2020) og pasient- og brukerautonomi kan i varierende grad bli praktisert (Meirik, 2018, sitert i Solberg, 2020). Men forskningen, spesielt innenfor recovery-tilnærmingen, slår fast at det oppnås best resultater for gruppen, dersom de får større innflytelse i møte med tjenestetilbydere og får medvirke i egne tilfriskningsprosesser (Zeldman, Ryan og Fiscella, 2004; Soggiu og Biong, 2014; Landheim, Wiig, Brendbekken m.fl., 2016).

Oppsummert viser studier at sentralt i prosessen med å innlemmes i samfunnet og få til en god tilfriskningsprosess, står faktorer som: deltakelse i arbeid, sosial tilhørighet, utvikling av en identitet som er uavhengig av rus/sykdom, meningsfulle aktiviteter og makt og myndighet i eget liv og opp mot tiltaks-/behandlingsapparatet. Når rusmisbrukere selv oppgir hva som er avgjørende i egen bedringsprosess (Ness m.fl., 2014), peker de på meningsfylt hverdagsliv som det viktigste, etterfulgt av fokus på ressurser og framtidsorientering, og gjenetablering av et sosialt liv med støttende relasjoner (Ness m.fl., 2014).

Hvis vi til sist ser til evalueringen av de tiltakene som er iverksatt som følge av Opptrappingsplanen på rusfeltet (Hansen m.fl., 2018), viser denne at til tross for at tilbudene til brukerne er blitt noe bedre og mer tilgjengelige, må innsatsen for å sikre deltakelse i arbeid og meningsfylt innhold i livet styrkes (Hansen m.fl., 2018: 126). Andelen brukere som kommer seg i arbeid har ligget stabilt og lavt på 13% de siste tre årene, og andelen som oppgir å ha meningsfull aktivitet ligger stabilt på 29%. Når det gjelder andelen som rapporterer at de har tilfredsstillende sosialt nettverk, har det skjedd en negativ utvikling i perioden (kun 25%). Evalueringen viser imidlertid en positiv utvikling i brukernes rapportering når det gjelder

innflytelse på eget tjenestetilbud/behandling, mens utviklingen har vært negativ når det gjelder å ha operative systemer for brukermedvirkning og innhenting av brukererfaring i kommunene.

Med dette som bakteppe, vil vi i de neste kapitlene gå dypere inn i hvordan Dagsverket oppleves av deltakere, ansatte og samarbeidspartnere. Hovedtyngden av datamaterialet er samlet blant deltakerne, de som utgjør målgruppen for Dagsverket. Men først gjør vi rede for metodene for datainnsamlingen.

4. Metode og datamateriale

Evalueringsstudien ble gjennomført som et følgeforskningsprosjekt. Vi benyttet oss i stor grad av deltakende observasjon som metode, men også av intervjuer (enkeltvise og i gruppe). Vi brukte også foto og videokamera for å dokumentere aktiviteter, samhandlings situasjoner og synspunkter på Dagsverket. I tillegg til denne rapporten ble det laget en dokumentarfilm på 42 minutter som viser arbeidshverdagen ved Dagsverket.

Vi innhentet informert samtykke fra alle som deltok i studien, der hver enkelt kunne krysse av for om han/hun tillot å la seg intervjuer og/eller filme/fotografere. Det var mulig å ombestemme seg og trekke seg fra studien underveis. Forskningsprosjektet er godkjent av Norsk Senter for Forskningsdata (NSD) (ref. no. 880774).

Deltakende observasjon

Deltakende observasjon er hentet fra sosialantropologien og innebærer at vi som forskere deltar i den sammenhengen som skal studeres. Målet er å forstå den virkeligheten vi utforsker slik den blir sett og erfart fra 'innsiden' (Malterud, 2011: 148), det vil si fra forskningssubjektens ståsted. Det var den deltagende observasjonen som gav oss den viktigste forståelsen både av hvordan deltakerne opplevde arbeidet, hvordan de praktiserte arbeidet og hvordan Dagsverket opererte. Det gav oss også et godt og nært innblikk i hvorfor ting fungerte som de gjorde.

I starten handlet det mye om å bare være til stede, fra kl. åtte om morgenen når Dagsverket åpnet, og gjennom dagens aktiviteter til arbeidsdagens slutt. Ved å drikke kaffe sammen med deltakerne om morgenen, småprate og svare på deres spørsmål og fortelle hva vi gjorde der og hva vi ønsket å undersøke ved Dagsverket, håpet vi gradvis å bevege oss fra å være uvitende fremmede til å bli noenlunde godtatt som forskere. Gjennom deltagende observasjon og ved å spørre, lærte vi oss de uttalte og uuttalte reglene for hvordan en ter seg i arbeidsfellesskapet og ute på arbeidsoppdrag. Vi fikk utdelt samme arbeidsklær som deltakerne, forsynte oss av den samme kaffen, satt i bilene sammen med dem (fram til Covid-19-pandemien) og utførte de samme arbeidsoppgavene. Ved å delta i alle aktiviteter på lik linje med deltakerne over tid, lytte aktivt og med respekt til det de hadde å fortelle, håpet vi at de ville få tillit til at det de fortalte til oss ville bli ivaretatt på skikkelig vis.

Vi deltok i Dagsverkets daglige rutiner og aktiviteter en dag i uka, med noe opphold under nedstengningen i forbindelse med Covid-19-pandemien i mars og april. Utover våren, forsommeren og sommeren deltok vi mer intensivt, noen ganger to til fire dager i strekk. Vi var regelmessig med på arbeidsoppdrag for å få innsyn i hvordan arbeidslederne jobbet og samhandlet med deltakerne mens de var ute på arbeidsoppdrag. I tillegg var vi til stede på interne møter med de ansatte, i møter de ansatte hadde med samarbeidspartnere og i allmøter der deltakere kunne ta opp aktuelle saker og fatte beslutninger som gjaldt Dagsverkets drift.

Gjennom hele forskningsperioden sørget de ansatte ved Dagsverket for å innlemme oss i mange av de problemstillingene som preger arbeidshverdagen ved Dagsverket. De forklarte hvordan de jobber, og hvordan de tenker rundt det de gjør. De viste frem konkrete problemstillinger og hvordan de går frem for å løse disse på en måte der de ikke utleverer deltakerne. Ved å følge ansatte og deltakere i praktiske gjøremål og hverdagslige samhandlings-situasjoner, fikk vi et innblikk i rutiner, roller og relasjoner og hvordan konkrete aktiviteter ved Dagsverket ble gjennomført. Deltakende observasjon ble gjennomgående kombinert med uformelle samtaler

som ga oss kunnskap om ansatte og deltakeres forståelser og synspunkter på Dagsverket og det som foregikk der.

Vi skrev notater etter hvert besøk ved Dagsverket som kunne gi svar på målsetningene for evalueringen; hvorfor deltakerne benyttet seg av tilbudene, hvilke behov Dagsverket dekker og hva som fungerer godt og mindre godt, samt hvordan Dagsverket bidrar til at målgruppen blir mer integrert i samfunnet.

Intervjuer

Etter seks måneder med deltakende observasjon, gjennomførte vi intervjuer⁴ med deltakere og ansatte. Disse intervjuene, som enten ble gjennomført enkeltvis eller i grupper, ga oss mulighet til å sitte ned i fred og ro med deltakere og ansatte og snakke mer konsentrert om ulike temaer vi trengte å få utdypet. Et par av intervjuene ble gjennomført i Dagsverkets lokaler, mens de fleste ble gjennomført på et møterom på Stavne. Vi hadde ønsket å gjennomføre intervjuene med deltakerne på mer nøytral grunn, men vi var avhengige av å gjøre intervjuene i løpet av arbeidstiden og i store nok lokaler på grunn av restriksjoner knyttet til smittevern. Vi gjorde fokusgruppeintervjuer med de ansatte (seks personer) og med to grupper av deltakere (å tre og fire personer). Individuelle intervjuer ble gjennomført med fire tidligere deltakere ved Dagsverket, tre som hadde tatt steget ut i arbeidsforberedende trening, AFT, og en person som hadde gått over i ordinært arbeidsliv. Vi intervjuet også leder for Stavne Trondheim KF og representanter for noen av samarbeidspartnere til Dagsverket; Frelsesarmeens rusomsorg/Hveita (en person), Sorgenfri (en person) og Helse- og overdose-teamet (en person). Hvert av intervjuene varte i ca. en time.

Intervjuene med deltakerne ble transkribert og analysert av begge forskere. Analysene er basert på tematisk analyse (Braun & Clarke, 2006). Vi så spesielt på utsagn som kunne utdype hva det betyr for deltakerne å delta i arbeid ved Dagsverket og hvilke behov tilbudet dekket for den enkelte. Vi bearbeidet det transkriberte materialet ved å kode og kategorisere utsagn. Hvert intervju ble analysert isolert. Deretter så vi etter tema som var felles for alle intervjuene.

⁴ Se intervjuguider - vedlegg 1

5. Resultater

Resultatdelen består av tre deler som hver presenterer en spesifikk gruppes synspunkter på Dagsverket. *Deltakernes* synspunkter og vurderinger er plassert først, i tråd med at deres stemmer og betraktninger vektet sterkest i rapporten. Deretter presenteres de *ansattes* synspunkter og refleksjoner på Dagsverket og det arbeidet de gjør. Til sist gjengis synspunktene til de *samarbeidspartnerne* som Dagsverket jobber tett med i det daglige. De tre delene baserer seg på samtaler og intervjuer vi har hatt med personer fra de ulike gruppene.

Deltakernes synspunkter og vurderinger

Å delta i arbeid ved Dagsverket betyr ulike ting for den enkelte; deltakerne vektlegger sosiale, helsemessige og økonomiske gevinster. Samlet sett kan fortellingene om hva Dagsverket betyr for dem plasseres under seks overskrifter: (1) et arbeid å gå til og struktur og mening i hverdagen; (2) fellesskap og tilhørighet; (3) verdighet; (4) inntekt; (5) praktisk bistand og (6) endring i rusvaner. Disse glir over i hverandre og henger tett sammen, og i noen tilfeller kan deltakeres sitater plasseres under flere overskrifter, men vi har likevel forsøkt å lage en struktur i materialet, og at strukturen skal gjenspeile det som oftest ble trukket frem. Etter at de seks temaene er utdypet, følger en del som gjengir det deltakerne mener kan forbedres ved Dagsverket.

Et arbeid å gå til - struktur og mening i hverdagen

Deltakerne snakker ofte om Dagsverket med en stolthet i stemmen. De forteller at det representerer en form for normalitet og trygghet i livet og at det er et sted der de føler de kan bidra med noe nyttig.

Det er jo et lavterskel jobbtilbud for oss som har vært skikkelig langt utpå, og som fortsatt er utpå, enkelte av oss. Jeg er blitt helt avhengig av Dagsverket, fordi jeg trives godt der og det føles trygt. Det er der, og du vet hva det går ut på. Du trenger ikke være i toppform når du kommer, du kan være deg sjøl. Og så jobber vi, får lønn for det. Føler at vi lever et ordentlig liv.

Mange trekker frem at det er *meningsfylt* å komme dit. For noen er det muligheten til å jobbe som betyr aller mest, det «å dra lasset sammen med andre», mens andre legger vekt på at det er selve arbeidsopdragene som utgjør det meningsfulle. Dagsverket gir dem mulighet til å være til nytte for samfunnet fordi Dagsverket utfører reelle og samfunnsnyttige oppdrag. Deltakerne setter pris på å kunne bistå privatpersoner som ønsker å få en jobb utført, eller bidra til å holde parkanlegg og gater rene og velholdte slik at folk kan bruke disse områdene. En mann i 50 årene sier det slik:

Det er ikke bare bare for meg å få en fast jobb, det har med historikken min å gjøre. Men det å kunne gjøre noe som er fornuftig, noe som gir mening, det er bra. Og det vi gjør her er jo meningsfylt, synes jeg. Vi hjelper jo masse folk. Det med matsentralen og sånne ting er genialt.

I denne sammenhengen er det mange deltakere som gjerne understreker at Dagsverket ikke er et oppbevaringssted, 'en varmestue' eller 'verna bedrift', men et sted der de utfører et reelt stykke arbeid. En mann i førti-årene beskriver det på følgende måte:

Dagsverket er jo ordentlig arbeid. Det er ikke bare liksom-oppgaver som presses på oss for at vi skal ha noe å gjøre. Det er skikkelig arbeid, og vi får betalt for det.

Sikring ved trefelling (Foto: Siren Hope)

For andre er det det å ha et sted å gå til, noe som gir struktur og innhold i dagene, som betyr noe. Dagene hjemme kan bli lange og kjedelige, og Dagsverket er et velkomment brudd i dette. De forteller at de gangene de ikke får arbeid, eller ikke går til Dagsverket, kan ting flyte ut, og de tyr lettere til rus. Dagsverket kan bidra til å holde indre og ytre kaos i sjakk for en stund, eller det kan gi motivasjon til å komme seg opp om morgenen og få noe ut av dagen.

For meg som rusmisbruker så er det utrolig viktig å ha struktur, at jeg vet hva som skjer, at jeg vet at på Dagsverket er det opprop, og dem får jobb, én gruppe skal ut der, og at én gruppe skal være med på flytting og at da blir det sånn. Eller du skal på tre-felling, ok, da blir det sånn. Alt er forutsigbart, og det var veldig viktig for meg da jeg var aktivt i rus, for det var det eneste jeg hadde, det eneste som var strukturert i forhold til alt kaoset som foregår inni hodet når man ruser seg. Alt kaoset som er rundt en.

(Mann i 50-årene)

Det er det at man har noe å gjøre. Man får fylt dagen med noe noen timer, og kommer seg opp i noenlunde rett tid om morgenen i stedet for å ligge og dra seg utover dagen – som er fort gjort at jeg gjør i hvert fall, når jeg ikke

har noe å gjøre. Jeg snur døgnet kraftig. Nei, det å gjøre noen ting, det er det aller viktigste.

(Mann i 50-årene)

Før jeg begynte å gå her, så gjorde jeg jo ingenting. Jeg bare satt hjemme ... gikk ut med hundene og satt hjemme. Glante på tv'n. Etter at jeg begynte her, så har jeg mer omgang med folk. En blir sosial på en annen måte, får mer sjøltillit og gjør andre ting. Du kan prate med folk, være aktiv om dagene. Det er det som er godt.

(Kvinne i 40-årene)

Det å sitte hjemme i leiligheten over tid, uten å se andre mennesker eller delta i aktiviteter eller oppleve nye ting, har mange av deltakerne erfart i perioder. Og da Dagsverket stengte i mars/april 2020 på grunn av Covid-19, ble det tydelig hvor viktig Dagsverkets tilbud er for målgruppen. Mange deltakere ringte til arbeidslederne og uttrykte at de var redde for «å bli glemt» og havne i en isolert tilværelse. En kvinne i 50-årene sa da vi traff henne på jobb etter gjenåpningen:

Nå etter dette korona greiene, når jeg ikke har vært på jobb, så har jeg holdt på å bli tullete, gå på veggene. Sitte bare hjemme uten å gjøre noen ting, det gjør deg tullete.

Mange fortalte også at de «mistet det helt» eller «sklei utpå» under nedstengningen. De greide ikke tomheten og den uvirksomme hverdagen og vendte enten tilbake til rusen eller tydde til den i større mengder enn før. Samtlige vi snakket med den dagen Dagsverket ble gjenåpnet, uttalte at det hadde vært krevende både psykisk og økonomisk å stå uten arbeidstilbudet, og de uttrykte lettelse over å komme tilbake til arbeidshverdagen ved Dagsverket.

Fellesskap og tilhørighet

Dagsverket er inngangen til et viktig sosialt fellesskap for de som benytter seg av tilbudet. Mange snakker om dette i samtaler og intervjuer, og det kommer også tydelig frem over kaffekoppen om morgenen og i løpet av arbeidsdagen. De forteller om gode relasjoner til både de ansatte og de andre deltakerne, og at det generelt er god stemning og mye latter på Dagsverket.

Det gjør jo at jeg [...] får møtt folk. Jeg har jo ikke så stort nettverk utenfor jobben, så for meg å se folk, da må jeg hit.

(Kvinne i 30-årene)

De har en jækla god humor der, det er sånn at jeg kan sitte hjemme etter arbeidstid og humre for meg selv for noe som har blitt sagt på jobb. Det er så artig, det er akkurat som med en film, som komifilm. Det blir sagt og gjort så mye forskjellig. Og så lenge vi har den komishumoren da, eller kompisånden på jobb, mellom både ansatte og brukere så blir det veldig trivelig å komme på jobb.

(Mann i 50-årene)

En mann i 60-årene beskriver fellesskapet på Dagsverket som uvurderlig. Han sier at «på Dagsverket så treffer en masse hyggelige folk, mange raringer og mange personligheter». På spørsmål om Dagsverket passer for alle, svarer han:

Ja, på en måte så gjør det det. Du må jo passe inn selv også. Du må ha vært ute en vinternatt før. Det er de som har kommet og gått nesten dagen etterpå og ikke kommet tilbake. Men alle blir tatt veldig godt imot uansett.

Flere påpeker at man må være hardhuda og lite selvhøytidelig for å trives på Dagsverket. Det slenges ofte kommentarer hit og dit, og sjargongen kunne bydd på utfordringer for personer som lett blir støtt. Men det er ingen som beskriver tonen som problematisk, snarere tvert imot blir latteren og humoren oppfattet som en viktig ingrediens i fellesskapet. Deltakerne fremhever også trygghet og likeverd som et trekk ved Dagsverkets arbeidsfellesskap. En trenger ikke være noen andre enn den en er for å bli godtatt sies det ofte.

De fleste av de som går her har dårlige erfaringer med offentlige kontorer. Det å komme her er jo bare deilig. Man er trygg og kjenner de som jobber her. Arbeidslederne jobber jo like mye sammen med oss som å være ledere. [...] De fleste av oss som går her er jo uføretrygda og da er det en grunn til at vi ikke passer i det ordinære arbeidslivet. Her får man jobbe i sitt eget tempo og med det man klarer. I et ordinært arbeidsliv så må du jo yte. Det er det som er bestemt, man må gjøre den arbeidsoppgaven man har fått. Men sånn er det ikke her. Blir man sliten, så kan man få sette seg ned.

(Mann, 50-årene)

På Dagsverket får alle en sjanse. Uansett hvor tøff historien din er, så får du en sjanse. Og det får du på dagen. Du får jo automatisk jobb første dag, uansett hvor mange som er på trekningen. Det er jo en god start. Første dagen jeg kom fikk jeg 200, og en ble jo fort kjent med folk.

(Mann, 50-årene)

I samtaler med deltakerne understreker svært mange at de opplever at de blir sett av de ansatte ved Dagsverket, og at arbeidslederne er dyktige til å legge til rette for at de får oppgaver de trives med og er i stand til å utføre. En kvinne meddeler at siden hun er «allergisk» mot gressklipping i bratte skråninger, slipper hun slike oppgaver. Arbeidslederne er godt kjent med deltakerne, og har hatt inntakssamtaler med alle der de går gjennom kompetanse, erfaring og ferdigheter, i tillegg til helsesituasjon og rusvaner. De har også fulgt deltakerne tett ved å jobbe sammen med dem. De vet hvem som liker variasjon i oppgaver, og hvem som foretrekker å bli satt til omtrent samme type arbeidsoppdrag hver gang. Arbeidslederne har også innblikk i hvem som er selvstendige og erfarne, og hvem som må følges tettere opp, hvem som samarbeider godt og hvem som ikke går så godt sammen. Deltakerne sier det selv også: at «de setter ikke folk som ikke går sammen i samme arbeidsgruppe».

Verdighet

Mange deltakere snakker om fordommer og stigma de utsettes for når de oppsøker offentlige instanser, eller oppholder seg i sine nærområder eller i byen. De gir klart uttrykk for at det å få mulighet til å jobbe kan bidra til å bekjempe slike fordommer, eller i det minste gi dem motstandskraft til å overse fordommene eller ikke la det ramme dem så hardt. Arbeidet de

utretter gir dem verdi og verdighet som kan omsettes i møte med stor-samfunnet. Det de uttrykker her er at arbeidet har en symbolsk verdi. I lys av dette er det derfor ikke overraskende at mange hegner om arbeidsmoralen, både sin egen og gruppens. Når en er på jobb, er en på jobb og da skal det ikke sluntres unna. Jobben skal gjøres skikkelig. Ingen skal kunne si at de ikke gjør reallt arbeid på lik linje med andre.

Det er ikke en gjeng sulliker som bare sitter her og ikke gjør noe. Vi jobber og gjør mye. (...) Alle skulle prøvd å være her, politikere, og de som ikke vet hva det er, skulle vært her noen uker og forstått. Ikke bare en dag eller to, men lengre. Være med på det som skjer og sett hva det var. For det er ikke en gjeng med alkoholikere med flaska på innerlomma, narkomane med hodet i fanget, men oppegående mennesker som gjør det de skal, og med glede.

(Kvinne, 40-årene)

Flytteoppdrag (Foto: Kirsti Sarheim Anthun)

Folk ser på meg og tenker, han er narkoman, da har han ikke utdanning, ikke jobb, han ruser seg hele tiden og er kriminell. De tenker at alle er like og oppfører seg deretter mot oss. Men sånn som en ser på Dagsverket så er vi jo forskjellige alle sammen.

(Mann, 50-årene)

En kvinne i 30-årene sier det er viktig å oppleve andres anerkjennelse når hun jobber på Dagsverket, spesielt siden det er så mange negative tilbakemeldinger å få ellers i hverdagslivet:

Generelt, når vi har vært her i flere timer og stått og jobbet med noe greier, så er det godt å få anerkjennelse for det. I stedet for at man kanskje har prøvd ett eller annet, og så feiler du og så står folk og flirer av deg og stikker deg og ... det er sånn man ofte føler det i hverdagen og livet ellers når man sliter med rus, at folk egentlig bare spytter på deg. Går forbi deg og ofrer deg ikke et blick en gang bare fordi du hører til den gruppa. Det er viktig å bli sett.

I samtalene refererer deltakerne ofte til tidligere negative erfaringer fra arbeidslivet for å vise hvordan Dagsverket har vært oppbyggende. Ved Dagsverket føler de at de blir sett og respektert. Ute på arbeid, i full gang med å rydde tømmer etter trefelling, forteller en mann i 50-årene om sine tidligere erfaringer fra arbeidslivet. Han har bakgrunn som snekker, men har jobbet med mye forskjellig innenfor oljebransje, bygg og ventilasjon. Men uansett hvor han har jobbet, har arbeidsforholdene vært relativt kortvarige. «Problemet er meg», uttaler han og forklarer at arbeidsgiver og kolleger ikke taklet ham slik han er, hans personlighet og ADHD. I flere tilfeller følte han seg urettmessig behandlet av sjefen, og siden han ikke var redd for å si ifra, oppsto det ofte konflikter. I møter der de skulle løse opp i konfliktene, der representanter fra NAV ble trukket inn, opplevde han at arbeidsgiver og NAV snakket om ham som om han ikke var i rommet. Han fikk ikke sparken, men på grunn av disse konfliktene, endte han alltid opp med å si opp.

En annen mannlig deltaker forteller hvordan han ved en tidligere arbeidsplass ble urettmessig beskyldt for å stjele penger. Han var eneste mistenkte og opplevde at det hadde å gjøre med at sjefen visste om fortiden hans som rusmisbruker. Slike historier er det flere av blant deltakerne. Mange har vært i arbeidsforhold der de har vært utnyttet og underbetalt, eller hvor de har mistet jobben så snart fortiden som rusavhengig blir kjent. De forteller at dette står i sterk kontrast til hvordan de møtes av de ansatte ved Dagsverket.

Verdiget har derfor en dobbel mening for deltakerne ved Dagsverket. På den ene siden handler det om den verdigheten de kan oppnå gjennom å gjøre reall arbeid, fordi arbeid anses som et moralsk gode i samfunnet. Arbeidet blir et middel til å fremstå som noe mer enn rusmisbrukere – både i andres og egne øyne. For det andre handler verdighet om at de fleste har opplevd ulik grad av *tap av verdighet*, og det kjennes derfor godt å møtes med respekt, omsorg og vennlighet av de som jobber ved Dagsverket. Dette blir også en kilde til økt selv-respekt. Flere deltakere mener dessuten at Dagsverket gjør mye for at de som gruppe blir mer akseptert i samfunnet.

Vi trenger folk som er litt pådriver for oss, som snakker vår sak. Det er det som gjør Dagsverket så bra, at det er folk som bryr seg og ikke bare er opptatt av lønningene sine. De som jobber på Dagsverket nå, er flinke på å jobbe utad mot politikere og andre yrkesinteresser som gjør at vi blir snakket godt om rundt omkring. Vi har et godt rykte på oss. Jeg har aldri vært flau over å jobbe for Dagsverket for vi har så godt rykte og folk har vært fornøyd med oss. Jeg skjemmes heller ikke over å si at jeg har hatt et rusproblem. Det er viktigere å holde fokus på hvem man er nå, og hvem man ønsker å være i morgen, enn hva man har gjort bak i tid. Det synes jeg det er viktig å fokusere på, og det er de som arbeidsledere gode til å hjelpe oss med.

(Mann, 50-årene)

Jeg synes det skulle vært flere plasser som Dagsverket rundt omkring i landet. Det hadde ikke fungert for meg å gå rett ut i et vanlig arbeidsliv. Du har opplevd stigmatisering, du har hørt hvordan enkelte kan prate som aldri har hatt noe med rus å gjøre: 'Dæven, du så han, skikkelig doperhau, jeg er glad for at vi ikke har sånne på arbeidsplassen her'. Man kan høre ting som stikker uten at man kan si noe. Så går man og bærer på ting selv, som man må ta med seg, for begynner du å snakke om forhistoria di så...

(Mann, 40-årene)

De som jobber her [de ansatte] ser deg på en annen måte, og vi som jobber her [deltakerne] ser hverandre på en annen måte. Man blir kjent her på en annen måte enn vi gjør på gata. [...] Er du på oppdrag så vet du at du får skryt og at det er folk som ser hva du gjør og det er kjempegodt.

(Kvinne, 40-årene)

Anerkjennelse, stolthet og verdighet og det å få vist at en er mer enn en rusmisbruker er sentrale brikker i deltakernes fortellinger om hvorfor de kommer til Dagsverket. Vi ser også at de ser på Dagsverket som en alliert som kjemper deres sak i møte med samfunnet og «systemet».

Inntekt

Lønnen på 250 kroner dagen kan være en viktig motivasjon for de som kommer til Dagsverket. Flere mottar uføretrygd, noen er på gjeldsordning, og derfor representerer inntekten fra Dagsverket en forbedring i en ellers stram økonomi. Enkelte er åpne om at de kom til Dagsverket fordi de trengte penger til å finansiere rus, og at Dagsverket representerte en lovlig måte å tjene litt penger på. En mann i 30-årene forteller at det å komme til Dagsverket bidrar sterkt til at han ikke 'krimmer' lenger, mens en mann i 50-årene forteller at han har pushet dop siden ungdomsårene, men at han la opp etter at han begynte å gå 'fast' på Dagsverket.

Selv om det var lønnen som trakk dem til Dagsverket i starten, er det mange som konstaterer at dette har endret seg i ettertid. Nå er det andre forhold, slik som meningsfylt arbeid og sosialt fellesskap, som trekker dem dit. På spørsmål om de ville kommet hvis de ikke mottok lønn, svarer de at selv om summen ikke er stor, er den fortsatt avgjørende for at de møter opp ved Dagsverket. Noen av dem sier:

Det er vanskelig å si. Det er jo et supert tiltak, men det burde nok ligge ei lita gulrot der for at vi skulle komme. Vi gjør jo jobber som andre folk jobber med, som tjener ei vanlig lønn på. Da synes jeg det er viktig at vi får ei lita bonus oppå. Selv om vi har den trygda, så synes jeg det er riktig.

(Mann, 50-årene)

Jeg sier det at det å tjene 250 kroner hver dag, det høres ikke mye ut for folk flest, men det er jo akkurat som å finne en 200-lapp hver dag på gaten. Og det blir jo litt penger da. [...] Og det er skattefritt. [...] Alt som kommer fra Dagsverket kommer i tillegg til alt du måtte ha ut fra det ståstedet du kommer fra. Det blir liksom en bonus. Hele Dagsverket er en stor bonus.

(Mann, 50-årene)

Mange av deltakerne har vært i 'NAV-systemet' i mange år, og flere har deltatt i ulike arbeidstiltak gjennom NAV. En mann i 40-årene forteller at det gav ikke mening for ham å fra tid til annen bli sendt på arbeidstiltak, uten at dette førte til ekstra stønad. Arbeid for penger, lønnsarbeid, blir sett på som noe forskjellig fra det å bli «aktivisert» som trygdemottaker.

Du får en følelse av å gjøre slavearbeid for å tilfredsstille systemet. Her på Dagsverket er det ikke sånn. Jeg gjør arbeid, og jeg får penger for det. Det handler om verdighet her, til tross for at det ikke er snakk om mye penger. Men det er prinsippet liksom.

Mange viser også til at i tillegg til dagslønnen, er det et pluss for økonomien å få mat fra Dagsverket – både i form av matpakker i løpet av arbeidsdagen og den posen med mat de tar med seg hjem på onsdager etter at Dagsverket har hentet mat fra matsentralen. Til tross for at de aller fleste ikke fremhever lønn og gratis mat som hovedmotivasjon for at de benytter seg av Dagsverket, har lønnen både symbolsk og praktisk verdi for den enkelte. Lønn (og mat) bidrar til bedre økonomi og opplevelse av å bli anerkjent for det arbeidet de utfører.

Praktisk bistand

Ved siden av arbeidstilbudet, benytter flere seg av annen bistand fra Dagsverket. Det handler som regel om å få støtte til å løse praktiske utfordringer, for eksempel å få kontroll på økonomien, gjøre opp for gjeld, søke om tjenester eller ytelser fra NAV, eller ta i bruk banktjenester. For enkelte kan det også handle om å få på plass en avtale med barnevernet om samvær med egne barn, få gjenopprettet kontakt med fastlege eller skaffe nytt bosted. En mann i 40-årene forteller hvor viktig Dagsverkets var da han befant seg i en vanskelig livssituasjon:

Jeg visste jo at jeg kunne få til en endring, hvis ting var på plass. Men det er håpløst hvis en ikke har en plass å bo og er sjuk, og ikke har telefon, er på internett eller er i kontakt med verden utenfor. Jeg holdt på å miste bankID i DNB, holdt på å dette ut av systemet. Siden jeg har mor og far som lever enda og er i byen så har jeg ikke mista identiteten min. Mange mister jo fødselsattest og pass, og hvis de ikke har personer som vet hvem de er så kan de miste identiteten. Da får man ikke hjelp fra NAV, bank, osv. hvis de ikke vet hvem du er. Det har vært tilfeller av dette på Dagsverket. Jeg er veldig glad for at Dagsverket finnes og hjelpe jeg har fått har betydd alt. Når du blir hjulpet på en slik måte så er det lettere å gi noe tilbake, og ta godt vare på seg sjøl.

Som nevnt tidligere, har mange deltakere hatt negative erfaringer i møte med offentlige instanser. De blir redusert til rusmisbrukere og finner det vanskelig å møte opp alene og tale egen sak. De forteller at med litt hjelp fra Dagsverket åpner dørene seg lettere. På spørsmål om hvorfor det er Dagsverket som hjelper dem i slike situasjoner og ikke andre personer eller instanser, viser de til at de ansatte ved Dagsverket kjenner dem godt, er til å stole på, har kunnskap om systemet og vet hva de skal gjøre. Flere mener at Dagsverket lykkes med å hjelpe dem også fordi det i møte med andre instanser kommer frem hvor stor kunnskap de har om rusmisbrukere og deres livssituasjon.

Hvem andre skulle hjelpe oss? [...] når du kommer til et offentlig kontor alene som rusmisbruker, for det står jo i papirene dine, da blir du behandla deretter [...] Du får ofte ikke den hjelpa du har krav på. De har jo opplysningsplikt i forhold til alt når du kommer på et NAV-kontor, både ytelser og ... Nei, du blir behandla annerledes. Det er stigmatiserende. Det er lett å gi opp når man bare møter motstand hele tiden. Da blir veien til rus veldig kort. Den er uvurderlig den hjelpen vi får her. De får ordnet opp i ting som vi kanskje hadde måttet bruke flere måneder på.

(Mann, 50-årene)

En deltaker i 60-årene overhører uttalelsen over og nikker gjenkjennende. Han forteller at han flere ganger har opplevd å bli møtt med «Hva vil du her?» når han kommer inn på et NAV-kontor.

Dette bidrar til stress og søvnløse netter for ham, og han finner det mye tryggere og lettere å søke hjelp hos miljøarbeider Camilla ved Dagsverket. Mange viser også til at det er praktisk for dem å søke hjelp hos Dagsverket. Da kan de kombinere det med å jobbe. De kan låne telefonen en liten stund, få noen tips og råd, eller det kan avtales at personer fra andre instanser møter dem i Dagsverkets lokaler, i stedet for at de må stå i kø selv og bruke en hel arbeidsdag. Av disse grunnene er det derfor ikke så rart at det ofte er en liten kø av deltakere utenfor kontoret til miljøarbeider Camilla om morgenen.

I tillegg til å få på plass ulike former for støtte, og fungere som brobygger inn mot andre tjenester, hjelper Dagsverkets ansatte deltakere som ønsker det, inn i mer faste arbeidsforhold. Arbeidstrening på 'snekkeren' eller 'containeren' på Stavne representerer ett mulig steg videre, mens for andre kan det handle om hjelp til å finne og søke arbeid i ordinært arbeidsliv. Den enkelte følges tett i slike overganger fordi de ansatte ved Dagsverket vet at overgangsfaser er utfordrende. Også i etterkant, når deltakeren har forlatt Dagsverket og har kommet seg over i jobb eller i skole, er det mulig å komme innom for samtaler og videre støtte.

Endring i rusvaner

For mange bidrar tilbudet ved Dagsverket til at de ruser seg mindre. De snakker om at 'noe skjer' underveis.

Første gangen handla det om å få penger til å få mere dop da. Jeg jobba jo, og gjorde like mye da, men [...], jeg husker jo ikke så mye av det som det jeg gjør nå. Nå vet jeg jo hva jeg skal gjøre på jobb, og når jeg kommer hjem er jeg sliten og fornøyd. Jeg har ikke lenger den iveren eller suget etter at jeg må ut og ha meg noen ting.

(Kvinne, 50-årene)

Kvinnen knytter endringen fra mye rus til mindre rus til egen innsats og en endret innstilling. Hun forteller at hun etter hvert forsto at det var bedre å gjøre opp for seg og rette opp i ting, framfor å fortsette og leve som hun hadde gjort. Samtidig nevner hun at det er godt å ha Dagsverket å gå til, ellers ville hun raskt tydd til rusen. Andre deltakere sier:

Alternativet var å stå på butikken klokka ni om morgenen og kjøpe øl. Kommer du hit [Dagsverket], så treffer du folk. Du er sosial, og du har noe å gjøre.

(Mann, 60-årene)

Det [å komme til Dagsverket] bidrar til å opprettholde en viss normalitet i hverdagen. I stedet for å gå hjemme. Det jeg gjør da er kanskje å ruse meg litt. Det er jo fristende, ikke sant? Da kan jeg jo ... Nei, jeg bør kanskje ikke si det ... Da kan jeg jo pushe hasj da. Det gjorde jeg jo før, for å få ekstra inntekter. Nå slipper jeg det kjøret der. Jeg ruser meg jo, men jeg ruser meg mindre når jeg er her enn jeg gjør ellers. Fordi jeg gjør noen ting. Det gjør jo alle her. Man ruser seg mindre. Man slipper å nedverdige seg på mange måter. Det er bra for meg, og det at man får brukt kroppen sin er også veldig bra.

(Mann, 50 årene)

Noen av deltakerne påpeker at det ikke bare handler om de timene de er på jobb, men at de ruser seg mindre ellers også. En mann i 60-årene uttaler:

Det er jo sånn at hvis du vet at du har jobb dagen etter, så skjerper du deg litt da. Tar deg litt sammen for du vet at du skal på jobb i morgen og du har et ansvar for å komme på jobb i ordentlig god stand, så godt det lar seg gjøre. Det er også bra.

En kvinne i 30-årene beskriver godt den endringsprosessen flere deltakere refererer til. Hun peker på hvordan det å få hjelp til å få mer stabilitet i livet, får en til å se annerledes på flere ting.

Jeg hadde ikke tenkt på det å bli rusfri i det hele tatt da jeg begynte på Dagsverket, men det å ha bolig og ha stabilitet rundt seg, det hjelper selvfølgelig. Jeg begynte å kjenne på at jeg begynte å bli lei, lei av å låne penger av familien konstant for å kunne klare å stå på føttene, lei av å lyve til dem, lei av å planlegge livet mitt 4 timer om gangen for rusen varer så lenge, og etterpå når rusen begynner å gå ut så bli man skikkelig dårlig. Nei, jeg var veldig sliten av det.

En mann i 40-årene sier at han etter noen år ved Dagsverket gjenkjenner et visst mønster hos flere deltakere.

Jeg vet om flere som skulle bruke Dagsverket for å tjene litt ekstra penger, så de hadde mer penger til dop, men som kutter ut dopen og får smaken på arbeid. De synes ikke det er noe særlig å være rusa lenger, og de finner veien tilbake. Det er mange. Jeg synes det er en veldig bra måte de gjør det på. Med det å ha så mye rundt det, det med den hjelpa de bidrar med som bolig, oppfølging, medisin og alt. Jeg håper inderlig at politikerne skjønner hvor viktig det er.

En kvinne i 50-årene forteller dette om sin egen endringsprosess:

Det er når du begynner å gå fast på Dagsverket, at du får hodet litt på plass. Og først da skjønner du hvor mye av livet ditt du har kasta bort. Alt det kaoset. Jeg tenker på de rundt meg på min alder, på hvor de er hen i dag. Jeg kunne vært der liksom. Ja, det er litt begge deler akkurat det, men jeg må jo bare prøve.

Det som går igjen i disse og flere lignende fortellinger, er at Dagsverket gir en mulighet til å velge et litt annet spor enn de hittil har gjort. Noen av dem viser til det som siteres over, at det handler om å få på plass noen stabile holdepunkter, som bolig eller gjeldsordning, og at dette gir motivasjon og fotfeste til å gjøre andre endringer. Andre sier det kan handle om å rive seg tilstrekkelig løs fra rusen, til at de ser seg selv og livet sitt i et annet lys. En mannlig deltaker i 50-årene sier:

I går snakket jeg med søsteren min, og vi snakket om dette med psykolog, og jeg sa «det er først når jeg har blitt edru at jeg forstår betydningen av å gå til psykolog», den virkningen det har hatt med meg. Den forsto jeg ikke når jeg drakk. Da glemte jeg hver samtale, da var det i tåka og så var det borte. Det er først i ettertid at jeg har tenkt på alle de tingene jeg snakket med

psykologen om, og det jeg fikk av input. Han sa, X (navnet hans) nå må du gjøre sånn, så skal du gjøre sånn. Når du var rusa, sa du bare «ja, ja». Men nå i ettertid så har jeg prøvd å tenke: Hva var det egentlig han sa? Hva var smart å gjøre? Så har jeg gjort de tingene, og det har hjulpet meg veldig mye. Det å gå til psykolog har fått meg til å se meg selv på en litt annerledes måte. Det har vært en prosess å gå gjennom.

Flere av deltakerne som benytter seg av arbeidstilbudet ved Dagsverket er i rusbehandling. Noen er på *legemiddelassistert rehabilitering (LAR)*, mens andre har hatt opphold på *Utsikten*⁵ eller *Blå Kors*.

Jeg er blitt mer stabil når det gjelder rus. Detter ikke utpå lenger. Jeg starta i LAR like før jeg starta på Dagsverket. Eller, det var i omtrent samme suppa. Dagsverket var involvert da jeg starta opp med behandling. Det er med og hjelper. Hvis jeg får lyst den kvelden så vet jeg at nei, jeg skal på jobb dagen etter.

(Mann, 30 årene)

Av de som gjennomgår rusbehandling, er enkelte på tvangsvedtak, mens andre er koblet til disse tjenestene på frivillig grunnlag. Flere av de som er på tvangsvedtak, har inngått avtaler med Dagsverket om å få lov til å komme 'fast' på Dagsverket noen dager i uka. Ifølge dem selv er dette en god løsning fordi det gir dem bedre forutsetninger til å klare avrusningsløpet.

Deltakere som ruser seg mindre fordi de kommer til Dagsverket, eller som i perioder klarer å kutte ut rus helt, forteller at de opplever noen utfordringer knyttet til dette. En kvinnelig deltaker forklarer at det henger samme med at det ofte er underliggende grunner til at personer er blitt rusmisbrukere, og at i rusfri tilstand kan det være vanskelig å forholde seg til de tankene og følelsene som strømmer på. Hun forteller at hun selv fikk hjelp fra spesialisthelsetjenesten til å håndtere vanskelige tanker og følelser, men at dette er et problem hun vet flere deltakere ved Dagsverket har. I våre samtaler med deltakerne er det mange som forteller at Dagsverket bidrar til å døyve slike problemer. En mann i 30-årene sier det er ekstra godt å komme hjem de ettermiddagene han har vært på Dagsverket og jobbet. Da føler han seg sliten på en god måte og han sover bedre om natten. En annen deltaker sier det slik:

Nei, ved at jeg får disse timene her, så slipper jeg å sitte hjemme, se i veggen og tenke de tankene. Når man jobber, uansett om man klipper en hekk, vasker, står og pakker en vedsekk, så får man tankene bort fra ting man har slitt med før og fortsatt sliter med.

I løpet av våren 2020, da Dagsverket måtte stenge på grunn av Covid-19-pandemien, meldte mange deltakere om ekstra store utfordringer knyttet til det å være isolert. Da Dagsverket åpnet igjen etter fire uker, uttrykte deltakerne som nevnt stor glede og lettelse, men de sa også at de ønsket Dagsverket tilbake i normal drift så fort som mulig, for de trengte å komme seg ut og treffe andre og gjøre noe meningsfullt, ikke minst for å unngå rus og vanskelige tanker og følelser. En mann i 40-årene hadde gjort seg følgende observasjoner omkring Koronanedstengningen og betydningen av Dagsverket som tilbud:

⁵ "Utsikten" er en kriseplass for rusavhengige over 18 år som oppholder seg i Trondheim som koordineres av Helse- og overdoseteamet. Utsikten er ingen behandlingsplass, målet er å komme seg fysisk og psykisk etter overdose eller lang tids rusing.

Det var en ting jeg så da korona kom og det ikke var like mye jobbing for de var nødt til å begrense antallet, hvor fort det gikk. Folk som var stabile arbeidstagere havna mye kraftigere ut på rus igjen, de slet med å komme seg tilbake. De hadde fungert veldig bra i lang lang tid. Det er jo en klar indikator på hvor viktig det er. De gikk til å bli veldig syk veldig fort når det ikke ble noe særlig jobbing. Det er ingen tvil om at den jobben holder dem frisk og engasjert i noe som gjør at det går mye bedre med dem.

Mannens beskrivelser er i tråd med de observasjoner vi selv gjorde da Covid-19 inntraff. Vi så at mange av deltakerne som hadde klart å stabilisere, og kraftig redusere sitt rusbruk, 'falt utpå' da de ikke lenger hadde arbeid og et sosialt fellesskap å gå til. De ansatte holdt tett kontakt med deltakerne under nedstengningen, og i samarbeid med Helse- og overdose teamet, Hveita, Sorgenfri og Vår Frues Kirke, sørget de for at de som trengte det, fikk oppfølging i form av tilsyn, helsehjelp og mat. Noen deltakere klarte å avstå fra å ruse seg, men blant disse var det flere som uttalte at de kjempet mot vanskelige følelser og tanker og fristelsen til å ruse seg. Enkelte fortalte at de hadde det vanskelig økonomisk og at de slet i relasjoner til sine nærmeste. En deltaker sa at hvis det ikke hadde vært for jevn telefonkontakt med miljøarbeider Camilla fra Dagsverket i den perioden, hadde han gått tilbake til tidligere kriminelle vaner. Det endrede utfordringsbildet under nedstengningen ga et klart bilde på hvor viktig Dagsverkets arbeidstilbud er med hensyn til å dekke sosiale, helsemessige og økonomiske behov for deltakerne.

Alle utsagnene til de vel 40 deltakerne, hentet enten fra samtaler eller fra intervjuer, gir et positivt bilde av Dagsverket. De er svært fornøyde med Dagsverket som tilbud, med de som jobber der, hvordan de selv behandles og hvordan arbeidet organiseres. Ut fra et maktperspektiv kan en tenke seg at deltakerne var udelt positive i samtaler med oss fordi vi var der for å evaluere Dagsverket. Vi snakket med dem mens de var i arbeidssituasjonen eller vi intervjuet dem i Dagsverkets eller Stavnes lokaler. Selv om vi understreket at de kunne snakke fritt og at vi har taushetsplikt, kan de ha følt seg noe bundet av denne situasjonen. På den annen side så vi hvor fritt – og ofte også kritisk – de snakket i allmøter, og med arbeidslederne ved Dagsverket hvis det var noe de hadde på hjertet. Vi har derfor tillit til at de i det store og hele har sagt det de har villet si. Vi fikk også et godt innblikk i hvor viktig Dagsverket og lavterskeltilbudene er for denne gruppen under nedstengning som følge av Covid-19. Det styrker oss ytterligere i troen på at deltakernes fornøydhet med tilbudet er oppriktig. Vi spurte dem også direkte om det var noe de fant negativt eller mindre bra med Dagsverket. I det følgende presenterer vi det de svarte.

Mangler og utfordringer ved Dagsverket

På spørsmål om hva som er mangelfullt eller negativt ved Dagsverket, trekker deltakerne frem to forhold. Det første, som spesielt flere kvinner nevner; er at arbeidsoppdragene kan være ensformige og begrensende. «Det går i fysisk arbeid som krever muskler og kraft, og jeg har ikke mulighet til det», forteller en av kvinnene. Derfor ender hun ofte opp på «inne-laget» og det finner hun kjedelig og ensformig. En av de andre kvinnene er kritisk til den sterke kjønnsdelingen som arbeidsoppdragene resulterer i. Hun peker på at det nesten bare er kvinner som blir satt til å utføre 'tradisjonelt kvinnearbeid' på inne-laget og undrer på hvorfor menn ikke kan vaske gulv og klær, pakke sprøytepakker og lage 'basse'⁶. Hun sier at hun ser at det kan være vanskelig å

⁶ Basse er en type ball surret sammen av avklipte sykkelslanger. Basse er et spill eller sport som har opprinnelse i Trøndelag.

finne frem til mer varierte oppgaver å gjøre inne i Dagsverkets lokaler, men ønsker at det kan gjøres en større innsats for å endre på dette.

Det andre temaet som blir løftet frem som mangelfullt eller negativt, er uforutsigbarheten som preger Dagsverkets modell. Flere finner det utfordrende at de ikke vet om de får arbeid den dagen de møter opp. Uforutsigbarheten låser dem fast og gjør det vanskelig å planlegge andre ting. Under omleggingen av Dagsverket på grunn av Covid-19, økte frustrasjonen over dette hos flere. Dagsverket kunne ikke lenger praktisere felles oppmøte og loddtrekning om morgenen. I stedet innføres en ordning der arbeidslederne plukker ut deltakere for neste arbeidsdag og ringer disse med tilbud om jobb om ettermiddagen dagen i forveien. Deltakerne forteller at denne endringen setter et nytt preg på ettermiddagene deres der de blir sittende å vente på telefonen fra Dagsverket.

Du sitter og venter på at telefonen skal ringe mellom to og fire en gang. Du sitter og passer på telefonen.

(Kvinne, 40-årene)

Det som er synd, er at det er litt uforutsigbart. På den ene siden er det bra, men på den andre siden er det ikke noe særlig bra. En vet jo ikke om en har jobb dagen etter. [...] jeg kan ikke ringe til tannlegen og si at i morgen kan jeg komme for da har jeg fri. Det kan jeg jo ikke planlegge før fire-fem på ettermiddagen. Mange tenker at dette er jo frivillig, hvorfor tar du deg ikke bare fri den dagen da? Nei, for hvis jeg sier at jeg ikke kan komme dagen etter, så er det kanskje lettere for arbeidslederne å prioritere meg bort dagen etter også. Det er kanskje ikke sånn, men jeg føler det litt sånn. (...) Jeg skulle ønske at det var uke for uke, at man hadde visst hvordan neste uka så ut. Føler meg litt låst sånn som det er.

(Mann, 50-årene)

Vi var også til stede på flere av allmøtene ved Dagsverket. Her adresserer deltakerne ulike tema, inkludert det de finner negativt eller problematisk. Det som ofte går igjen, er saker knyttet til regler/regelbrudd og sanksjonering. Deltakerne ønsker at de ansatte skal utvise strengere sanksjoner i de situasjonene der deltakere ikke møter opp til avtalt arbeid, møter opp rusa, sluntrer unna eller tar for mange pauser fra arbeidet. På den ene siden råder det en viss enighet om at de i arbeidsfellesskapet skal akseptere og inkludere folk i all sin forskjellighet, og gi folk en sjanse. De viser til at når de selv har vært «ut å kjøre» har redningen vært at de er velkomne på Dagsverket. På den andre siden er det en uttalt streng indre justis omkring hvordan deltakere bør delta i arbeidet og hvordan nevnte normbrudd bør håndheves.

Det er en dørstokkmil å komme seg opp og stille til jobb. De som klarer det viser at de vil noe mer enn bare det å ruse seg, gjøre krim, bryte regler og ikke oppføre seg. Folk som er veldig negative og ødelegger for andre blir fort presset ut. Vi vil ikke ha slikt på Dagsverket, der vil vi ha det positivt og backe hverandre opp.

(Mann, 50-årene)

Mange deltakere presiserer at selv om de ansatte viser hensyn og gjør tilpasninger til de som trenger det, er ikke Dagsverket et hvilehjem. En utbredt holdning er at dersom en deltaker ikke er villig til å stå på og yte sitt beste, eller som nevnt over 'ikke oppfører seg', trenger ikke

vedkommende å møte opp ved Dagsverket. Ønsket om strengere sanksjoner når det gjelder regelbrudd er også en tydelig indikasjon på at arbeidsplassene ved Dagsverket oppleves som et knapt gode. Det er også et tegn på at deltakerne opplever Dagsverket som *sin* arbeidsplass – der de har mulighet, rett og plikt til å uttrykke sine meninger om normer og regler som skal gjelde for arbeidsfellesskapet. Og som vi var inne på på side 27, hegner de om egen og de andre deltakernes arbeidsmoral fordi arbeidet de utretter gir dem verdi og verdighet som kan benyttes som motkraft mot de fordømmene de utsettes for som rusmisbrukere.

Oppsummering av deltakernes synspunkter på Dagsverket

Deltakerne ved Dagsverket gir uttrykk for ulike motivasjoner og grunner til at de bruker tilbudene ved Dagsverket, og de beskriver på forskjellige måter hva Dagsverket tilfører livene deres. I hovedsak handler det om at de verdsetter høyt å ha et arbeid å gå til, til tross for at de har vært ute av arbeidslivet lenge eller mangler formell kompetanse. Dagsverket gir mening og innhold i dagene deres. Og de setter pris på at de kan komme både på dager som er gode og dårlige for dem.

Arbeidsfellesskapet oppleves trygt og inkluderende og de ser ut til å like den måten arbeidslederne fordeler oppgaver og personer på - selv om noen er kritiske til at det er mindre oppgaver å velge blant for personer som ikke har fysikk eller form til å drive med tungt arbeid. De er fullt klar over at oppgaver og deltakere ikke fordeles tilfeldig, men at det krever en rekke overveielser for at de skal få utbytte av dagen, kjenne på mestring og få lyst til å komme tilbake og være en del av fellesskapet. Når deltakerne uttrykker at de føler seg sett, og at så mange av dem kommer dag etter dag og uke etter uke, er det et tydelig tegn på at arbeidslederne lykkes med å skape et arbeidsfellesskap som kjennes trygt og inkluderende for målgruppen.

Det kom også frem at det er viktig for dem at arbeidet er reelt og at Dagsverket ikke bare er et oppbevaringssted eller «ei varmestue». Det å bidra til samfunnet gir en opplevelse av mestring og en følelse av at de er nyttige. Lønnen de mottar er viktig i så måte. Den bidrar til forbedret økonomi, og understreker at de har deltatt i reelt arbeid og verdsettes for innsatsen.

Det er også verdt å merke seg at flere erfarer at «det skjer noe» med egen holdning til hva de kan å få til. De peker også på den viktige rollen Dagsverket har som brobygger til andre instanser og som støttespiller i en slik endringsprosess. Noen av deltakerne er i gang med å bygge seg nye liv, og har gradvis fått på plass bolig og økonomi. I løpet av den korte tiden vi fulgte Dagsverkets deltakere har fire av dem gått over i ordinær jobb eller utdanning. For andre holder det med at Dagsverket gir dem muligheten til å delta i et sosialt arbeidsfellesskap hvor de kan tjene lovlige penger og få tilgang på mat og vennlig respekt. Seieren og endringen i disse tilfellene skal heller ikke overses, for dette fører til redusert kriminell virksomhet og rusinntak – som igjen bedrer både helse og livskvalitet.

De ansattes synspunkter på Dagsverket

De ansattes refleksjoner er organisert under fire overskrifter: (1) *motivasjon*, som omhandler de ansattes opplevelser av hvordan det er å jobbe ved Dagsverket; (2) *visjoner og viktige prinsipper*, som beskriver hva de forsøker å få til ved hjelp av den tilnærmingen de har valgt; (3) *verdien av arbeidsfellesskapet*, som behandler deres synspunkter på hva deltakelse i arbeid og andre forhold ved Dagsverket *gjør* for målgruppa, og til sist (4) *dilemmaer*, som tar for seg dilemmaer knyttet til den tilnærmingen og arbeidsmetodikken som benyttes ved Dagsverket.

Motivasjon

De ansatte forteller at de har et sterkt engasjement for de menneskene som oppsøker Dagsverket og den situasjonen de befinner seg i. De har også en sterk tro på den tilnærmingen/metodikken de benytter. Øivind, leder ved Dagsverket, uttaler:

Jeg har et engasjement for målgruppa og faget. Det har gitt muligheter til å dyrke frem fag og jobbe med en interessant og artig gjeng som er rusmisbrukere. Det er et kjempeherlig team å jobbe sammen med. Masse ålreite folk å være sammen med. Det er en god arbeidsplass.

Alle ansatte fremhever det sosiale, det å kunne være sammen med folk de liker, og at dette er viktig for at de skal fortsette å jobbe ved Dagsverket. Geir, en av arbeidslederne som har jobbet ved Dagsverket siden oppstart, sier

Hvorfor jeg ble? Det er fordi jeg trives, synes det er en artig jobb. Liker å være sammen med folk. Jeg har bestandig likt folk som har vært litt utenfor.

Morten, også arbeidsleder, forteller at han synes det er inspirerende å jobbe med deltakerne, i kombinasjon med at han samtidig får brukt sosialfaglig og praktisk kompetanse i en arbeidshverdag som er variert. «Det er ikke én dag som er likens her», sier han. Stig-Rune, arbeidsleder, fremhever den altruistiske dimensjonen i det å jobbe ved Dagsverket:

En føler at en bidrar med noe som folk trenger. Jeg er ikke noen vedtaks-pusher, som jo også er nødvendig, selvfølgelig, og som er noe jeg holdt på med tidligere, men ... dette passer meg mye bedre. Jeg trives, det gir meg glede til å gå på jobb hver dag. Det er sjelden vare.

Camilla, som er sosialkonsulent ved Dagsverket, uttrykker det slik:

Jeg har jo veldig trua på denne måten å jobbe på. Jeg kommer fra et system som er preget av helt andre retningslinjer, krav om både tid og hva som skal gjøres. Det er systemstyrt og ikke personstyrt. Det jeg liker med dette stedet, er at man får lov til å styr uti livet sitt, og så er det vi [ansatte] som må bli med hvis de har lyst til å ha oss med.

Camilla fremhever at hun både har sansen for, og tiltro til, det hun kaller 'fellesskapsmetoden', der essensen er å «gjøre ting i lag», som innebærer alt fra samarbeid om det å felle et tre, til det å samarbeide om å koble på andre hjelpeinstanser.

Visjoner og viktige prinsipper

Når det gjelder visjonen for Dagsverket, så er det den store kompassnåla vår, som peker mot vår Nordpol, det er det å få til en portal for utenforskapet inn mot fellesskapet, det store fellesskapet. Det er jo det som er drivkrafta og formålet med det vi holder på med. Det vil si i praksis, her, å skape for den gruppa av befolkninga i Trondheim som har eller har hatt et rusproblem, en mulighet til å delta i det som er det vanligste gjøremålet for de fleste, nemlig det å delta i arbeidslivet. Det kan de gjennom Dagsverket. Det som er primært i det er at man får delta ut fra når man selv vil, og med de evner man måtte kunne ha å delta med.

Hovedformålet med Dagsverket er å arbeide for inkludering av rusavhengige i samfunnet, der arbeid er det viktigste virkemiddelet. Øivind, som uttaler det som er referert over, legger også til at det handler vel så mye om at de ved Dagsverket oppretter en portal som også går 'den andre veien', som bidrar til at systemet får kontakt med utenforskapet og får til å gi den hjelp og støtte som trengs.

Prinsippet om "lavterskel" fremheves også av de ansatte – Dagsverket skal være lett tilgjengelig for målgruppa. Det skal være enkelt for personer med rusproblemer å finne frem til, og ta del i, arbeidstilbudet ved Dagsverket. Ved Dagsverket kreves det ikke at deltakere stiller totalt rusfri, men de må være i stand til å utføre arbeidsoppgavene de blir satt til å gjøre. Dette står i kontrast til ordinært arbeidsliv, og til NAV, som krever total rusfrihet hos arbeidstakere. For de som sliter med rus, er dette et vanskelig krav å innfri. De ansatte opplever det som et paradoks at personer med rusavhengighet, som ønsker seg tilbake til normalitet, avvises av hjelpesystemet på grunnlag av det de sliter med.

De ansatte fremhever videre at det er viktig at tilbudet de gir er frivillig, fleksibelt, og at deltakerne kan komme og bidra med de ferdigheter, evner og den fungering de måtte ha. Stig-Rune påpeker:

Jeg tror frivilligheten er veldig viktig. Jeg har jo jobbet innenfor sosialtjenesten i noen år tidligere, og når det ble snakk om arbeid for sosialhjelp, når det ble mye snakk om plikt, tvang og du skal, og sånn. Det fungerer veldig dårlig. Frivilligheten fungerer veldig bra for da vet vi at de som kommer har veldig lyst å bidra, og føler at de kan bidra med noe.

Tilnærmingen ved Dagsverket hører som nevnt til under en *recovery*-ideologi (*recovery*: tilfriskning). I samsvar med tilfrisknings-tenkningen, verdsettes det å ivareta deltakernes egne ønsker og behov, og det å bistå den enkelte i å gjøre en innsats selv for å få et bedre liv. Det anses som viktig å lytte til brukerens ønsker og behov, fremfor at hjelpeapparatet skal finne frem til behandlingstiltak. Tilnærmingen legger sterk vekt på brukerperspektivet og på brukerstyring og innebærer et syn på brukere som kompetente mennesker som er eksperter på egne liv. For noen deltakere kan tilfriskning handle om utdanning, arbeidstrening og overgang til ordinært arbeidsliv, for andre kan det dreie seg om å få litt mer stabilitet i en kaotisk tilværelse, ruse seg mindre, og få en litt bedre dagsform. Den enkelte må selv kjenne på hva et bedre liv innebærer for ham eller henne. Ved Dagsverket er deltakerne forskjellige og befinner seg i ulike livssituasjoner, preget av ulike utfordringer og muligheter. Dette, mener de ansatte, må nødvendigvis speiles i de løsningene de hjelper dem med å få plass.

Det å skape tillitsfulle relasjoner mellom ansatte og deltakere, og det å bygge et godt og trygt fellesskap blir fremhevet som helt essensielt for å komme i posisjon til å jobbe i tråd med tilfrisknings-tenkningen. I arbeidssituasjoner blir arbeidsleder-deltaker-relasjonen nedtonet gjennom at arbeidsleder og deltakere løser oppgavene i fellesskap og utfører de samme arbeidsoppgavene. Geir uttaler:

Det fine er jo at vi jobber sammen, synes jeg. Arbeidslederne gjør akkurat like mye som deltakerne, og deltakerne gjør det samme som vi gjør. Det er jo det som er det unike med Dagsverket – det at vi får lov til å jobbe sammen. Vi er ingen sjefer. Jo, vi er en sjef egentlig, og det vet de nok sikkert og, men vi prøver nå å gjøre det samme, alle sammen.

I tillegg til at samarbeid og likhet fremheves som viktige prinsipper, understreker de ansatte viktigheten av at arbeidet som tilbys skal være reelt arbeid; det skal være “vettuge jobber som de mestrer”, sier Morten.

Verdien av arbeidsfellesskapet

De ansatte lister opp flere gevinster forbundet med Dagsverket, basert på erfaringer og observasjoner de har gjort seg gjennom å jobbe sammen med deltakerne. Ved Dagsverket kan deltakere oppleve en annerledes-dag; få mulighet til å møte folk og oppleve at de hører til; drive med noe som oppleves meningsfylt og fornuftig; kjenne på stolthet over å ha gjort et ordentlig stykke arbeid, og få tilgang til litt inntekt. Gevinstene som blir nevnt samsvarer i store trekk med gevinstene deltakerne selv trekker frem.

Camilla mener at det å tilhøre et fellesskap kanskje er den viktigste grunnen til at så mange deltakere fortsetter å komme jevnlig til Dagsverket.

Jeg tror de [deltakerne] kommer mye av den samme grunnen. Det at det er et fellesskap, det at de får lov til å være en del av noe ... på lik linje, de skal gjøre en arbeidsdag sammen. De får legge fra seg mye av stigma og ting de har opplevd før. Det blir noe annet her.

De ansatte peker også på at deltakelse i arbeidsfellesskapet ved Dagsverket for mange blir en kime til endring. Deltakerne opplever å bli gjenkjent som noe annet enn en rusmisbruker, de blir møtt som noen som kan bidra i samfunnet og gjøre nyttig arbeid. Dette fører i noen tilfeller til at de begynner å se på seg selv på en ny og mer positiv måte.

Når deltakerne får delta i et arbeidsfellesskap, så skjer det noe. De får en annen identitet. De blir ikke bare gjenkjent på grunnlag av deres mangler og feil. De er arbeidstakere fremfor brukere av et system.

(Øivind)

Selvbildet forandrer seg, når de begynner å se på seg selv annerledes; okei, jeg gjør en jobb her, jeg er viktig for dette arbeidslaget, jeg er med i et fellesskap.

(Camilla)

De ansatte fremhever også hvor viktig det er at de ansatte er pålogget og ser hva som skjer i slike tilfeller, slik at de kan støtte opp om de mulighetene deltakerne selv ser for endring. Det å tilby en arbeidshverdag og et arbeidsfellesskap bidrar til at de ansatte kommer i posisjon til å veilede og koble på andre tjenester og hjelp. Det er symbiose mellom arbeidet som arbeidslederne gjør, og miljøarbeidet som gjøres på Dagsverket. Øivind reflekterer rundt kombinasjonen av disse funksjonene:

Ethvert arbeidssted har et arbeidsmiljø og i det arbeidsmiljøet blir man jo ofte ivaretatt hvis det fungerer godt. På en normal arbeidsplass er det sånn, sånn er det også her. Og så har vi videreutviklet dette. I Bergen er de veldig klar på at det kun skal være et arbeidstilbud og ferdig med det. Men her har vi gått en litt annen vei i og med at vi kobler på den sosiale linken og at vi kan være døråpner inn mot hjelpesystemet. Ikke noe mer enn at vi prøver å utvikle

arbeidsmiljøet til at det kan være ivaretagende og at vi tar hverandre på alvor. Grunnlaget er skapt ved at vi er ute og gjør den samme jobben i lag.

Dilemmaer

I intervjuet med de ansatte, spør vi om de opplever noen forhold som problematiske eller negative i måten de jobber på. Stig-Rune trekker frem et etisk dilemma knyttet til grad av inngripen i andre folks liv:

Det er et dilemma hvor mye vi skal ta ansvar for folks egne valg, spesielt når det handler om liv og død. Jeg kjenner ofte på det. Det er spesielt én jeg tenker på som vi så sist uke var i toppform etter han hadde vært på avrusning, så går det to dager så er han på fylla igjen og kanskje neste gang så ser vi dødsannonsen hans ... Man blir jo kynisk også etter mange år i bransjen, men man klarer jo fortsatt å kjenne på det dilemmaet og det er kanskje et godt tegn. At man ikke er blitt helt avstumpet.

Camilla forteller at hun noen ganger føler seg i skvis mellom det å være del av et system og det å være så nær deltakerne som de tross alt er:

Det kjenner jeg på. Lojaliteten og ... det er mye som kommer opp her. Det er mange ganger vi får inntrykk av at de stoler ... at det er annerledes med oss. Der må vi trå varsomt.

Øivind supplerer:

Det må man, men samtidig så har dette etter all hovedsak forsvunnet at man har et ansvar i begge retninger. Man skal hjelpe og så er man del av et system. [...] Man skal tørre å flagge at man er en del av systemet, på en skikkelig måte. Samtidig så har utenforskap vært et populært begrep den siste tiden, at man skal inkludere og forhindre at folk står utenfor, men der systemet som sådan ikke reelt legger opp til det. Man lager sånne små lommer, som Dagsverket, uten at man lager noe videreføringssystem. Hele trykkesystemet er jo et stengsel for at man skal kunne gå videre.

I diskusjonen som oppstår etter at Øivind sier dette, blir det påpekt at dersom deltakere mottar trygd og stønader, som uføretrygd eller arbeidsledighetspenger, er det ikke så lett å avslutte disse stønadene for å begynne å tjene penger. De ansatte uttrykker frustrasjon over at de, som del av systemet, ser at systemet ikke er godt nok rigget til å ivareta og bistå med hjelp slik at deltakerne får løst problemer og utfordringer de sliter med. Camilla peker på at enkeltindivider og deres situasjoner ofte ikke passer inn i de rubrikkene og kategoriene som systemet opererer med:

Vi har personer som ikke passer inn i forhold til dette med 'restarbeidsevne'. De passer ikke inn der. De vil ha oss til å skrive rapporter som gjør at man har rett på uføretrygd. Der må man skrive at de ikke har arbeidsevne, mens det handler om at de ikke passer inn i systemet slik det er laget. Mens vi mener at det er fullt mulig, de kan fint jobbe. Jeg skriver ikke en slik rapport. Da blir de gående på sosialhjelp. Da må man gjøre noe på systemnivå, tenker jeg, for de passer jo ikke inn. (...) Det er jo dilemmaet: hvor mye skal vi bli styrt av

systemet og den fortviletheten som de også kjenner på. Det ville jo sikret dem økonomisk å få en uføretrygd.

Dagsverkets ansatte sier de opplever en dobbel frustrasjon i forhold til det offentlige hjelpeapparatet som skal bistå målgruppen med sosial-, helse- og velferdstjenester. For det første finner de systemet for rigid og lite fleksibelt til å kunne løse de sammensatte utfordringene deltakerne ofte har. For det andre opplever de at de sitter med relevant og viktig informasjon som burde nå ut til det øvrige hjelpeapparatet.

Den sosialfaglige tilnærmingen som har preget mye av behandlingen av rusmisbrukere tidligere, er i tråd med de siste årenes rusreformer blitt kompensert med et større helsefokus. Dette anerkjenner de ansatte ved Dagsverket, men de etterspør hvordan disse to tilnærmingene kan kombineres i praksis i møte med, og i behandlingen av, den enkelte rusmisbruker. De ønsker et tettere samarbeid mellom det sosialfaglige og det helsefaglige, og har tro på at dette kan sikre en bedre ivaretagelse av målgruppen. De peker på at de ved Dagsverket har god kjennskap til den enkelte deltakers fysiske og psykiske helse fordi de ser dem nærmest på daglig basis og over tid. Og de ser deltakerne i aktivitet og i sosial omgang med andre. Men fordi de som lavterskeltilbud ikke er koblet til de nødvendige kommunikasjonskanalene, går systemet glipp av mye viktig informasjon som kunne blitt brukt til det beste for målgruppen.

Oppsummering av de ansattes synspunkter

De ansatte ved Dagsverket har et stort engasjement for målgruppen og arbeidsmetoden de praktiserer. De uttrykker det muntlig og viser tydelig i sin omgang med deltakerne at de trives godt sammen med dem og i det sosiale arbeidsfellesskapet som Dagsverket er. 'Felleskapsmetoden' som praktiseres innebærer at både arbeidsoppdragene og den praktiske bistanden gjøres i tett samarbeid med deltaker.

Hovedmålsetningen med Dagsverket er å bidra til å inkludere de som står utenfor det store fellesskapet, i dette tilfellet tidligere eller nåværende rusmisbrukere, i samfunnet. Og arbeid er hovednøkkelen i en slik inkludering. De ser også at selv om arbeid er inngangen, er det ofte en del andre forhold deltakerne kan trenge hjelp til. Og de ser at Dagsverket er i en gunstig posisjon til å fungere som brobygger og støttespiller inn mot det systemet som skal bistå.

De ansatte opplever også noen dilemma i jobben de gjør ved Dagsverket. Det oppleves sterkest i de situasjonene de kjenner at de kommer i skvis mellom det systemet de representerer og den enkelte deltakeren. De er også oppgitte over at den innsikten de har i målgruppen, knyttet til rusmisbrukernes livssituasjon og somatiske og psykiske helse, ikke nyttiggjøres bedre i det større helse- og velferdssystemet. De mener at kommunikasjonen og samarbeidet mellom ulike instanser burde vært satt bedre i system.

Samarbeidspartnere om Dagsverket

Dagsverket er en av flere lavterskeltjenester som gir tilbud og støtte til personer som er i aktiv rus. Vi tok kontakt med ansatte ved enkelte av disse tjenestene for å høre hvordan de ser på samarbeidet med Dagsverket og hva de tenker Dagsverket bidrar med i forhold til målgruppen. Vi intervjuet en representant fra hver av tjenestene: Helse og overdoseteamet, Frelsesarmeen rusomsorg (Hveita) og Sorgenfri.

Helse- og overdoseteamet gir helsehjelp via helsestasjon, og driver med oppsøkende arbeid og møter rusavhengige der de er; enten ute på gata eller i hjemmene deres. De samarbeider med Dagsverket om oppfølging av personer som er deltakere ved Dagsverket. Helse- og

overdoseteamet forteller at de kan få et lite hint fra Dagsverket om deltakere som kanskje er i ferd med å gjøre en positiv endring i livet sitt eller at en deltaker sliter og at de er bekymret for vedkommende. Helse- og overdose-teamet kan i sistnevnte tilfelle følge opp og sikre at personen får helsehjelp, en plass på hvilestedet 'Utsikten', hjemmebesøk eller annen nødvendig oppfølging. Representanten fra Helse- og overdose-teamet sier:

Vi er imponert over oppfølging Dagsverket gir. Spesielt den de gir til enkeltbrukere med rus- og psykiatri-problematikk. Både vi og Dagsverket kan bistå i arbeidet med å skreddersy en helhet for enkeltpersoner, sørge for at hverdagen deres blir trygg og god. Vi deltar da i møter med rusbehandlinga, psykisk helse, og bolig.

Videre sier hun at hun opplever at det er god faglig og etisk standard i arbeidet som gjøres ved Dagsverket. Hun forteller at de ved Helse- og overdose-teamet oppmuntrer rusmisbrukere til å bruke Dagsverket, og legger til rette for at personer som får LAR behandling får medisiner sine tidsnok til at de kan møte opp til morgentrekningen ved Dagsverket. Hun forteller videre at de har registrert at de som benytter seg av tilbudet ved Dagsverket starter å ruse seg seinere på dagen, sammenlignet med de de treffer på gata, som stort sett ruser seg fra morgenen av.

I tillegg til å samarbeide om oppfølging av enkeltpersoner, pakker Dagsverket sprøytepakker som leveres til Helse- og overdose-teamet. De deler ut sprøytepakkene til rusmisbrukere som injiserer rusmidler.

Ved Frelsesarmeens rusomsorg, avdeling Hveita, opplever de også samarbeidet med Dagsverket som positivt. Hveita driver et dagsenter og et herberge hvor personer med rusproblemer kan komme innom og få seg mat, varme og omsorg, og en midlertidig seng å sove i. Hveita samarbeider med Dagsverket om oppfølging av enkeltpersoner som benytter seg av begge tilbudene. I tillegg gjør Dagsverket faste arbeidsoppdrag for Frelsesarmeen, som å hente og levere mat fra Matsentralen. Representanten fra Hveita forteller:

Dagsverket er en kjemperessurs for oss på Hveita. De er som en vaktmester-tjeneste, de hjelper oss med ting. De drar til matsentralen og henter mat til oss minimum en gang i uka. De har store biler og får fylt opp med nok mat. Hadde det ikke vært for dem, så hadde det vært mindre mat til oss. Noen ganger trenger vi hjelp til konkrete ting, ofte fysisk arbeid som for eksempel det å kaste ting eller rydde. De stiller opp pronto når vi trenger hjelp. Vi samarbeider godt og har god dialog, spesielt med Camilla og Øivind. Vi diskuterer etiske dilemma, og snakker det samme språket. Vi finner måter å gjøre hverdagen så god som mulig for felles brukere.

I likhet med Dagsverket, tilbyr Sorgenfri arbeid til personer med rusproblemer. Sorgenfri er en stiftelse som produserer gatemagasinet 'Sorgenfri'. Gatemagasinet selges på gata av vanskeligstilte og rusavhengige. Samarbeidet mellom Sorgenfri og Dagsverket handler mest om erfaringsdeling, forteller representanten fra Sorgenfri. Han sier videre at han har brukt ansatte ved Dagsverket mye når det gjelder rådgivning om hvordan de best kan håndtere utfordringer i forhold til målgruppen, og hvordan brukervedvirkning kan sikres på en best mulig måte.

Jeg har brukt Camilla og Øivind mye. Jeg har fått innspill fra dem i forhold til hvordan man bygger et godt samhold i gruppene. Jeg har fått mye hjelp fra dem. Jeg har vært der og snakket med dem, stilt spørsmål, og vært med på allmøte, ja, sett på den biten der.

Han sier han opplever det som positivt at de ansatte ved Dagsverket kan bidra med sine blikk på aktuelle utfordringer og saker han diskuterer med dem fra Sorgenfri. Han uttaler også at det å ha en fin og tett dialog, har bidratt til at han gir bedre hjelp og oppfølging til personer som kommer til Sorgenfri. Dagsverket har også hatt faste arbeidsoppdrag hos Sorgenfri, som henting av gatemagasinet og henting/kasting av gamle blader.

Oppsummert ser samarbeidspartnerne til Dagsverket på Dagsverket som en sentral støttespiller og alliert. Hver av lavterskeltilbudene er ulike og har ulike funksjoner inn mot rusmiljøet i byen, men de ser alle klart at de kan gjøre en langt bedre innsats når de samarbeider, deler informasjon og støtter opp om hverandre. Rusmisbrukere kan «forsvinne» i kortere eller lengre perioder, og det er en fordel at de ulike tilbudene på hver sin kant og fra hvert sitt tilbud inn mot gruppa kan fange opp viktig informasjon om hvem som befinner seg i en risikosituasjon. I sårbare overgangsfaser for personer i målgruppen, når de starter med LAR-behandling, når de kommer ut etter soning, når de har bestemt seg for å trappe ned rusmisbruket, eller som i 2020 da Covid-19 pandemien sørget for et nedstengt samfunn, har lavterskeltilbudenes samarbeid om målgruppa vært svært viktig.

Lunsjpause etter trefelling. (Foto: Kirsti S. Anthun)

Reparering av vedstillas (Foto: Siren Hope)

6. Diskusjon

Hensikten med evalueringen av Dagsverket har vært å forstå hva tilbudet betyr for målgruppen, hvorfor de benytter seg av det, samt å se hvordan Dagsverket bidrar til inkludering av målgruppen i samfunnet. Diskusjonen vil ta utgangspunkt i studiens funn.

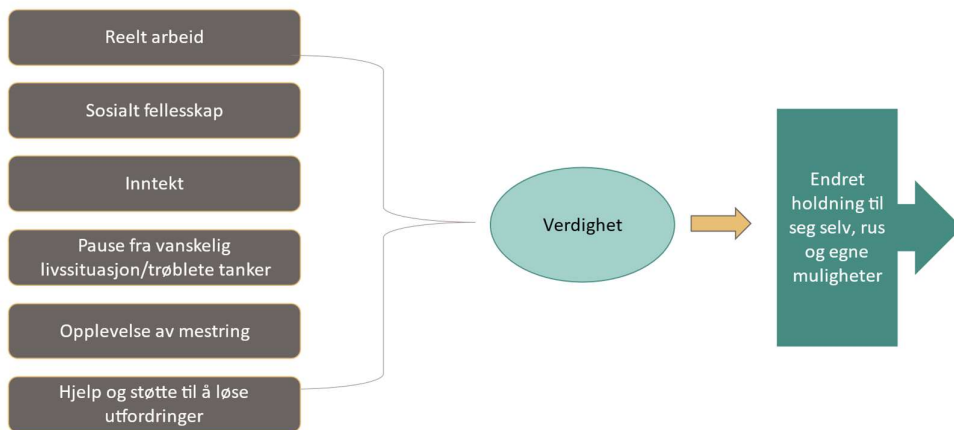
Betydninger av tilbudet for målgruppen

Evalueringen viser at Dagsverket er svært viktig for målgruppen og at det dekker mange ulike behov. Sett fra deltakernes ståsted betyr tilbudet:

- mulighet til å delta i arbeid som er reelt og samfunnsnyttig
- tilgang på et sosialt fellesskap der de føler seg respektert og ivaretatt
- en ekstra inntekt
- en pause fra forhold som er vanskelige eller stressende i hverdagen ellers
- mulighet til å oppleve mestring og det å være mer enn en rusmisbruker
- hjelp og støtte til å ta tak i problemer som rusmisbruk ofte fører med seg

Deltakerne snakket i tillegg mye om følelsen av verdighet og om endret holdning til seg selv, hva de selv kan få til, og eget rusmisbruk. Analytisk kan det gi mening å plassere disse to 'gevinstene' – økt verdighetsfølelse og endret holdning til seg selv og rus - som resultater som kommer av de mer umiddelbare fordelene deltakerne opplever å få ved Dagsverket. Skjematisk kan resultatene derfor fremstilles slik:

Figur 1: Skjematisk fremstilling av funn

Foruten dette medvirket *valgfriheten* (det at de kan komme de dagene de vil og er i form til det), *lavt innslag av kontroll* og *høy grad av brukermedvirkning*, samt *engasjementet* og *kompetansen* til de ansatte som sentrale forutsetninger i det å skape det viktige lavterskeltilbudet som Dagsverket er for målgruppen.

Årsaker til at målgruppen benytter seg av Dagsverket

Samtalene med deltakerne viste at den første drivkraften – det som først fikk de til å oppsøke Dagsverket - var behovet for penger og mat. Dagsverket dekket et instrumentelt behov. Senere

blir andre forhold, spesielt de psykologiske forholdene, langt viktigere. De fortsetter å oppsøke Dagsverket fordi de finner det godt å være del av et fellesskap der de føler seg respektert og ivaretatt og kan få en pause fra alt annet som er stressende eller urovekkende i hverdagen. Mange oppsøker Dagsverket også fordi det er et avbrudd fra ensomhet og isolasjon. Dagsverket gir innhold og mening i dagen deres. Også behovet for å gjøre noe meningsfullt og å være til nytte, handler om å få dekket helt grunnleggende psykologiske behov, i den forstand at det bidrar til økt verdighet, selvrespekt og mestring.

Evalueringen avdekket også at deltakerne verdsetter høyt å få bistand fra Dagsverket til å løse problemer de har i hverdagen eller å starte en større endringsprosess. Vi så at hjelpebehovet er stort for enkelte i denne gruppen. Rusmisbruk er forbundet med flere problemer og utfordringer, og deltakerne fortalte at de trengte støtte til å ta tak i utfordringene fra noen de stoler på og som har tid og kompetanse til å være støttespillere i prosessen. I mange tilfeller kan det være vanskelig å holde problemenes årsaker og konsekvenser fra hverandre (psykiske problemer, økonomi, relasjonsproblematikk, boligsituasjon, somatisk helse, rusvaner, ernæring, søvn), og rusproblemet trenger ikke nødvendigvis være det største problemet. Dermed trenger de noen som ser helheten i situasjonen deres og kan huke tak i de ulike instansene som må kontaktes for å forsøke å løse utfordringene. Ved Dagsverket får rusmisbrukere hjelp til å iverksette endringsprosesser i det tempo og på de måter de selv er komfortable med. En kan derfor si at Dagsverket bidrar til å iverksette endringer i sosiale forhold for deltakere.

Dagsverkets bidrag til inkludering av målgruppen i samfunnet

Inkludering i samfunnet gjennom arbeid er en målsetning for Dagsverket. Lykkes dette? Svaret er ja. Og dette skjer på flere måter. Den viktigste forutsetningen for at det skal skje – i tillegg til det som er vist over – er tid og tålmodighet. Både deltakere og ansatte refererer til at 'det skjer noe' når en deltaker begynner å gå regelmessig på Dagsverket. Deltakelse i arbeidsfellesskapet over tid kan resultere i at de begynner å se seg selv med et nytt blikk. I noen tilfeller fører det til mindre bruk av rus og økt motivasjon og behov for å ta tak i andre forhold i livet (f.eks. ordne bolig, helsehjelp, økonomi, utdanning eller jobb i ordinært arbeidsliv). For disse fungerer Dagsverket helt tydelig som en brobygger inn mot samfunnet.

For andre er det tilstrekkelig å ha Dagsverket som arbeidssted der de kan få være del av et fellesskap og oppnå en form for normalitet og kontakt med stor-samfunnet (gjennom arbeidsoppdrag, og gjennom ulike helse- og sosialtjenester som Dagsverket kan koble på). For disse deltakerne fungerer Dagsverket også som en forbindelse til stor-samfunnet, selv om det ikke leder til en fullstendig integrering. En kan i tillegg spørre seg om ikke det å møte opp på jobb hver morgen (selv om en ikke alltid får muligheten til å jobbe), ta en kaffe med arbeidskolleger, lese avisen, utveksle nytt til hverandre, fyre av noen vitser, ta en matbit, se andre og bli sett – ikke er en form for samfunnsintegrering for en gruppe som lever på utsiden, eller i randsonen, av et arbeidsliv. En kan derfor si at uavhengig av om det skjer en større endring hos den enkelte, er Dagsverket en forbindelse inn mot samfunnet – der deltakere kommer i kontakt med storsamfunnets krav og forventninger på en måte som ikke gir de tapsopplevelsene eller følelse av utilstrekkelighet som de ofte har kjent på før og fortsatt kan støte på i enkelte situasjoner ellers. Dagsverket fungerer i tillegg som et bindeledd den andre veien; for det større samfunnet inn mot en marginalisert gruppe.

Dagsverkets ansatte legger vekt på denne toveis inkluderingsprosessen. Ikke bare forsøker de å legge til rette for at en marginalisert gruppe integreres i samfunnet i større grad, men også samfunnet skal få muligheten til å se denne gruppen som noe mer enn kriminelle, ressursvake rusmisbrukere. Private og offentlige oppdragsgivere blir viktige i denne sammenhengen. De får

se deltakerne i arbeid og vurderer kvaliteten på det arbeidet som gjøres. Den jevne tilstrømmingen av oppdrag vitner om det deltakerne selv sier – «at Dagsverket ikke er noen varmestue» for «en gjeng med alkoholikere med flaska på innerlomma, narkomane med hodet i fanget» som ikke duger til noe. Helse- og sosialtjenester som kobles opp mot den enkelte deltaker, kan også få se en annen «bruker» eller pasient enn det de kanskje har møtt tidligere, gjennom at Dagsverkets ansatte er det støttende mellomledet og tar innledende runder og forbereder støtteapparat og deltaker godt i forkant.

En annen viktig strategi for å gi samfunnet innsyn i Dagsverket og i deltakernes ressurser, er å holde dørene åpne for politikere, for forskere som oss og ikke minst for studenter som skal ut og jobbe i helse- og velferdssystemet og gi støtte og tjenester til representanter fra denne gruppen. Ut ifra denne praksisen kan en se at Dagsverket drar recovery-tilnærmingen et hakk videre: det er ikke bare rusmisbrukeren som skal rustes opp i sin kapasitet, men det omkringliggende samfunn skal rustes opp og avlæres fordommer om gruppen.

Alt dette er ulike måter å skape forbindelser mellom deltakere og storsamfunnet på, og som vi ser bidrar til å realisere integrering.

Studiens resultater sett opp mot forskning på rusmisbrukere

Hvis vi ser funnene fra Dagsverket opp mot det som ble referert i kunnskapsoversikten, samsvarer disse relativt godt. Forskningen viste at arbeidsdeltakelse og det å oppleve mestring i et arbeidsfellesskap er viktige beskyttelsesfaktorer for rusmisbrukeres psykiske og fysiske helse. Det gjelder for oss alle, men det blir ekstra viktig for en gruppe som jevnt over er ekskludert fra arbeidsfellesskapet og som har kjent på mange nederlag.

Ved Dagsverket får de som har hatt, eller fortsatt har, rusproblemer, delta i reelt arbeid på dag-til-dag basis. Selv om deltakerne ikke er en ensartet gruppe, har de det til felles at de ikke lett får seg arbeid andre steder. Det skyldes flere forhold. De kan mangle kompetanse og arbeidserfaring, de kan ha redusert somatisk eller psykisk helse og de trenger å ruse seg eller er i behandling der de får substitutt for rus (LAR). Mye av dette lar seg ikke kombinere med et ordinært arbeidsliv. Men de har likevel god kapasitet til å jobbe, og de ønsker å jobbe. Noe av grunnen til at de ikke får innpass på arbeidsmarkedet, handler også om fordommer. Mange, både politikere, byråkrater, forskere og praktikere ville sagt om denne gruppen at de «står langt fra arbeid». Dette er et begrep som innebærer oppfatningen om at personer med rusavhengighet, psykiske vansker eller andre helseproblemer, må løse sine utfordringer FØR de kan inkluderes i arbeidslivet (Frøyland 2015). I kontrast til denne oppfatningen finner vi recovery-perspektivet, *Supported Employment*⁷-tilnærmingen og den helsefremmende orienteringen. Sett fra disse perspektivene, er det *arbeid* som bidrar til tilfriskning og endring. Arbeidet blir grunnflaten som andre forbedringer kan bygges på. Ved Dagsverket ses deltakere på som «arbeidsklare» og produktive så fort de setter sine ben på Dagsverket og har fått på seg arbeidstøyet. Og som både deltakere, ansatte og samarbeidspartnere observerte «skjer det noe» med flere av dem når de får en slik mulighet. Det bekrefter og styrker antakelsen om at arbeid er helsebringende og at dette helt tydelig gjelder også for denne gruppen.

⁷ Supported Employment (SE) – metode som benyttes for å få personer med omfattende og sammensatte støttebehov ut i jobb. Først benyttet i Norge fra 1990-tallet i prosjektet 'Arbeid med Bistand' (Schafft, 2008). Spesielt fra 2012 og fremover en svært utbredt metode hos NAV (Nøkleby, Blaasvær og Berg, 2017). Viktige prinsipper er «Først jobb, så trening» og «alle skal få den støtte de trenger».

Videre ble det i kunnskapsoversikten vist til at sosial tilhørighet og sosiale nettverk er et knapt gode for mange rusmisbrukere. Flere har ødelagte relasjoner til familie, de har få relasjoner utenfor rusmiljøet, og fordommer i befolkningen og begrensninger i egen helse gjør det vanskelig å komme seg ut av isolasjon og ensomhet. Som nevnt flere ganger, er arbeid nøkkelen til en rekke forhold som gir bedre livskvalitet for rusmisbrukere ved Dagsverket. Arbeidet gir også sosial trening. De som har vært rusmisbrukere lenge og kanskje helt siden de var svært unge, har vært sosialisert inn i rusmiljø og rusmisbruk. Ved Dagsverket må den enkelte omgås andre deltakere og de ansatte. Vedkommende må tåle andre og lære seg sosiale regler og justere seg i forhold til fellesskapet. Og de må samarbeide og kommunisere med hverandre for å få gjort arbeidsoppgavene.

Det å utvikle sosiale ferdigheter og sosial kapital (de ressurser/fordeler et individ oppnår ved å være del av et sosialt fellesskap) bidrar til å hjelpe den enkelte i en recovery-prosess. Som Stanton Peele (1985) hevdet for mange år siden, får rusmisbrukere det langt bedre når deres relasjoner til arbeid, familie, og andre sider av livet bedres. Det er en helhet som må på plass, det nytter ikke kun å ta tak i rusproblemet. Recovery er som nevnt ikke bare en personlig prosess, den er også sosial, der det sosiale blant annet viser til betydningen av tilhørighet og sosial kontakt med andre (Borg m.fl., 2013).

Til sist viste gjennomgangen av forskning på feltet at gode støtteprosesser for rusmisbrukere avhenger av at de som skal støtte og bidra til recovery, møter dem der de er, og at de er tett på de over tid slik at det utvikles tillitsfulle relasjoner mellom støttegiver og støttemottaker. Ved Dagsverket legger de ansatte mye innsats i å bygge gode relasjoner med deltakerne og opparbeide seg tillit i målgruppen. Lavterskeltilbud er generelt avhengig av tillit fra brukerne fordi brukerne oppsøker de tilbudene de har behov for og tillit til. Uttalelsene til deltakerne ved Dagsverket vitner om at de opplever seg ivaretatt og respektert av de ansatte. Tonen er som nevnt ofte spøkefull og det er det deltakerne kan eller ønsker å bidra med som teller. I situasjoner med tilløp til konflikter eller hard kritikk av måter ting gjøres på ved Dagsverket, møtes deltakerne av ansatte som lytter og ivaretar kritikken. Og det søkes etter løsninger som møter deltakernes ønsker og behov, men som ligger innenfor det som er Dagsverkets mandat og funksjon i kjeden av lavterskeltilbud. Dagsverket fokuserer på mål som er realistiske og oppnåelige for deltakerne og de tilbyr støtte og omsorg, framfor kontroll og krav. Det satses på fleksibilitet framfor stivbente regler. For deltakere som er vant til mye skuffelser og avslag, av lite forståelse og respekt, blir Dagsverket en god alliert og/eller et fristed der de «kan være seg sjøl» og «der du vet hva det går ut på», som en av deltakerne uttrykte det (se side 23).

7. Konklusjoner og anbefalinger

Ut fra funnene fra evalueringen kan det konkluderes med at Dagsverket møter flere behov i målgruppen og at deltakernes livskvalitet og helse bedres når de deltar jevnlig i arbeidstilbudet ved Dagsverket. Gjennom god kjennskap til den enkelte, relasjonsbygging over tid og fokus på ressurser og brukermedvirkning, evner Dagsverkets ansatte å skape et lavterskeltilbud som daglig tiltrekker seg langt flere personer enn de kan tilby arbeid til. Dagsverket bidrar også til at flere får delta i arbeid, får drive med noe de opplever som meningsfylt og ha mulighet til å delta i et sosialt fellesskap.

I utsagnsdata - fra både deltakere, ansatte og samarbeidspartnere – kom det frem at deltakerne ruser seg mindre, senere på dagen, er mindre involvert i kriminalitet, og motiveres til å ta tak i livssituasjonen sin i større grad, når de blir del av arbeidsfellesskapet ved Dagsverket på jevnlig basis og over tid. Deltakerne tenker på seg selv på en ny måte, og ser seg selv som arbeidstakere, ikke bare rusmisbrukere. Denne endringen skjer ikke i en relasjon som setter dem i et avhengighetsforhold, som ofte kan være tilfelle i rusbehandling, men snarere i et forhold som støtter dem i å sette seg mål og trykker dem i at de også kan få støtte underveis i å nå målene. Tilliten mellom deltakere og Dagsverkets ansatte, de ansattes kompetanse og innsikt i deltakernes helse og livssituasjon er avgjørende for at det kan iverksettes gode tilfriskningsprosesser.

Anbefalinger:

Over flere år har det daglig kommet flere deltakere til Dagsverket enn det Dagsverket har hatt mulighet til å tilby arbeid. Tilbudet bør derfor utvides. Det er viktig at Dagsverkets deltakere får fortsette og møtes med respekt og omsorg, at de gis mulighet til mestre ut fra sine kapasiteter og ferdigheter og at det fortsatt er fokus på mestring og brukermedvirkning. Det kan videre være positivt om Dagsverket, i dialog med deltakergruppa, finner frem til et utvidet utvalg av arbeidsoppdrag, slik at også de som ikke klarer delta i tungt fysisk arbeid, får mer varierte arbeidsoppgaver. Det er også mulig at den fellesskapsmetoden som benyttes ved Dagsverket kan utnyttes også i andre arbeidsrehabiliteringstilbud rettet mot andre marginaliserte grupper, som for eksempel unge som har droppet ut av opplæring, utdanning og arbeid, eller innvandrere som sliter med å komme i arbeid.

Selv om samarbeidet mellom lavterskeltilbudene ikke har vært gjenstand for evaluering i dette prosjektet, ser vi at representantene fra lavterskeltilbudene finner det nyttig å samarbeide med hverandre og at mulighetene for å utløse samtidige tiltak ligger der som en stor styrke som kan utnyttes i mye sterkere grad. Det bør jobbes videre med samarbeidet mellom lavterskeltilbudene.

Et godt Dagsverk?

8. Referanser

Arbeidsdepartementet & Helse- og omsorgsdepartementet (2013). *Oppfølgingsplan for arbeid og psykisk helse 2013–2016*.

Baklien, B. (2010): Livet på lavterskeltak i Oslo kommune. Noen betraktninger fra «dobbelprosjektet». *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, Vol. 7(4): 321-329.

Borg, M., Karlsson, B., & Stenhammer, A. (2013): Recoveryorienterte praksiser: en systematisk kunnskapsammenstilling. *Tilgjengelig på NAPHA. no*.

Borg, M., & Kristiansen, K. (2008): Working on the edge: the meaning of work for people recovering from severe mental distress in Norway. *Disability & Society*, 23(5), 511-523.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101. Budd, J.W. (2011): *The thought of work*. Ithaca, N.Y.: ILR Press.

Buseth, T., Lohne, P., & Lunan, B. (2006): The project for drug abuse and severe mental illness: W1. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 114.

Davidson, L., Andres-Hyman, R., Bedregal, L., Tondora, J., Frey, J., & Kirk Jr., T. A. (2008): From "Double Trouble" to "Dual Recovery": Integrating models of recovery in addiction and mental health. *Journal of Dual Diagnosis*, 4(3), 273-290.

Duke, K., Herring, R., Thickett, A., & Thom, B. (2013): Substitution treatment in the era of "recovery": An analysis of stakeholder roles and policy windows in Britain. *Substance use & misuse*, 48(11), 966-976.

Fjær, S. (2006): Dagsverket – lavterskel arbeidstilbud for rusavhengige. Evalueringsrapport. Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier, Universitetsforskning Bergen. Notat 2 – 2006.

Frøyland, K. (2015): Å «stå langt fra arbeid» -refleksjonar og førestillingar om kven som kan jobbe. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, 12(04), 307-316.

Fugletveit, R. og Tonholm, T. (2010): Rehabilitering etter langvarig rusavhengighet: "To liv i ett": en kvalitativ studie om å bli rusfri. Rapport 2010:3. Høgskolen i Østfold.

Halvorsen, B., Hansen, O. J., & Tägtström, J. (2012): *Unge på kanten: om inkludering av utsatte ungdommer*. Nordic Council of Ministers.

Hansen, I. L. S., Tofteng, M., Holst, L. S., Flatval, V. S., & Bråthen, K. (2018). Evaluering av opptrappingsplanen for rusfeltet. *Andre statusrapport*.

Hansen, I. L. S., Bråthen, K., Aagesen, A., & Lien, L. (2019): *Bedre livsmestring og sosial inkludering*. Fafo-rapport 2019:10.

Hansen, GV., Fugletveit, R. og Arvesen, PA. (2010): *"Pedalen": Sykkelparkering og sykkelparkering*. Oppdragsrapport 2010:4, Høgskolen i Østfold.

Helsedirektoratet (2014): "Sammen om mestring". Veileder i lokalt psykisk helsearbeid og rusarbeid for voksne.

Helsedirektoratet (2020): *Brukertilfredshetsevaluering av kommunale tjenester blant personer med rusmiddelproblemer*. 2. statusrapport. Delrapport 2, 2020. KoRus Midt, på oppdrag fra Helsedirektoratet.

Landheim, A. & Biong, S. (2016). Recovery sett fra brukerne, fagfolk og forskning. I A. Landheim, F. L. Wiig, M. Brendbekken, M. Brodahl & S. Biong (Red.). Et bedre liv. Historier,

erfaringer og forskning om recovery ved rusmiddelmisbruk og psykiske helseproblemer, (s. 13–16). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Landheim, A., Wiig, F. L., Brendbekken, M., Brodahl, M. & Biong, S. (Red.). (2016). Et bedre liv. Historier, erfaringer og forskning om recovery ved rusmiddelmisbruk og psykiske helseproblemer. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Lauritzen, G. O., Ravndal, E., & Larsson, J. L. (2012): *Gjennom 10 år. En oppfølgingsundersøkelse av narkotikabrukere i behandling*. SIRUS-rapport nr. 6/2012, Statens institutt for rusmiddelforskning.

Malterud, K. (2011): *Kvalitative metoder i medisinsk forskning: en innføring*. 3. utg. Oslo: Universitetsforlaget.

Melberg, Ho., Lauritzen, G. og Ravndal, E. (2003): *Hvilken nytte, for hvem og til hvilken kostnad? En prospektiv studie av stoffmisbrukere i behandling*. SIRUS rapport nr. 4/2003. Oslo: Statens institutt for rusmiddelforskning.

Meld. St. 19 (2014-2015): *Folkehelsemeldingen. Mestring og muligheter*. Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.

Molden, T. H., & Røe, M. (2018): Et felles ansvar: Gode arbeidsprosesser i bo- og tjenestetilbudet til personer med rus- og psykiske lidelser (ROP). NTNU Samfunnsforskning, Avd. Mangfold og inkludering.

Nes, R. B., & Clench-Aas, J. (2011): Psykisk helse i Norge. Tilstandsrapport med internasjonale sammenligner. *Rapport Nasjonalt folkehelseinstitutt*.

Ness, O., Borg, M., Semb, R. og Karlsson, B. (2014): "Walking alongside": collaborative practices in mental health and substance use care, *International Journal of Mental Health Systems*, 8(55):1–8.

Nøkleby, H., Blaasvær, N., & Berg, R. (2017): Supported Employment for arbeidssøkere med bistandsbehov: en systematisk oversikt. Folkehelseinstituttet.

Ose, S.O., Kaspersen, S., Jensberg, H., Kalseth, B., Lilleeng, S.E. (2009): Arbeidsliv og psykisk helse – behov for nye tilnærminger. *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 26(1), 75-92.

Paul, K. I., & Moser, K. (2009): Unemployment impairs mental health: Meta-analyses. *Journal of Vocational behavior*, 74(3), 264-282.

Peele, S. (1985): The meaning of addiction: Compulsive experience and its interpretation. DC Health: Lexington MA.

Schafft, A. (2008): *Psykiske lidelser og arbeidsintegrering i Skandinavia*. AFI-rapport 4/2008. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.

Skarøhamar, T., & Telle, K. (2009): Livet etter soning–hindrer arbeid tilbakefall? *Samfunnsspeilet*, 4, 47-53.

Skogens, L., & von Greiff, N. (2020): Recovery processes among young adults treated for alcohol and other drug problems: A five-year follow-up. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 37(4), 338-351.

Slade, M. (2010): Mental illness and well-being: the central importance of positive psychology and recovery approaches. *BMC health services research*, 10(1), 1-14.

Soggiu, A. S., & Biong, S. (2014). Psykisk helse og rusteamet i Bydel Gamle Oslo-En forskningsbasert evaluering om recovery.

Solberg, O. B. (2020): Pasientautonomi og bruker medvirkning i helsetjenesten–hvorfør så verdifullt? *Michael*, 17: Supplement 24: 45-55.

Stavne Trondheim KF Årsrapporter 2011 – 2018, finnes tilgjengelig på: <https://sites.google.com/trondheim.kommune.no/stavne/hjem/om-stavne/rapporter>

Waddell, G., & Burton, A. K. (2006): *Is work good for your health and well-being?* London: TSO.

Wenaas, M., Andersson, H. W., Kiik, R., & Juberg, A. (2021): User involvement in interprofessional team meetings within services for substance use disorders. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 1455072520978353.

Zeldman, A., Ryan, R. M., & Fiscella, K. (2004). Motivation, autonomy support, and entity beliefs: Their role in methadone maintenance treatment. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23(5), 675-696.

Ådnanes, M., Kaspersen, S.L., Hjort, H. og Ose, S.O. (2008): Lavterskel helsetiltak for rusmiddelavhengige. Skadereduserende bindeledd mellom bruker og øvrig hjelpeapparat. SINTEF A4638 rapport.

Et godt Dagsverk?

Vedlegg 1

Spørsmål til fokusgruppeintervju med deltakere:

Hva er/betyr Dagsverket for dere?

Hva motiverer dere til å komme på Dagsverket?

Hvorfor kom dere til Dagsverket første gang?

Hvem er Dagsverket for?

Hvilke krav stilles til dere på Dagsverket?

Hvordan ser hverdagen ut når dere ikke er på Dagsverket?

Hvordan opplever dere de ansatte og de andre deltakerne?

Når velger dere å ikke komme til Dagsverket?

Fortell hva dere synes om arbeidsoppdragene

Er det noe som skulle vært annerledes med Dagsverket, noe som kunne forbedres? (i så fall hva?)

Spørsmål til fokusgruppeintervju med ansatte:

Hvorfor jobber dere på Dagsverket?

Hvem er Dagsverket for?

Hva bidrar Dagsverket med i deltakernes hverdag?

Hva tenker dere om Dagsverket som arbeidsfellesskap?

Opplever dere noen dilemma i jobben – hvilke?

Spørsmål til tidligere deltakere som nå er ute i ordinært arbeid:

Når og hvor lenge gikk du på Dagsverket?

Hva betydde Dagsverket for deg i den perioden?

Hva har Dagsverket betydd for at du har klart å komme deg videre – inn i arbeid?

Er det noe du tenker kunne vært gjort annerledes på Dagsverket – for at tilbudet kunne være enda bedre?

Spørsmål til samarbeidspartnere:

Beskriv kort hvordan dere jobber med målgruppa rusavhengige (mandat og sentrale arbeidsoppgaver).

Hva gjør Dagsverket for rusavhengige?

Hvordan samarbeider dere med Dagsverket? Hva fungerer/fungerer ikke?

Hva får dere ut av samarbeidet med Dagsverket?

Spørsmål til leder ved Stavne:

Kan du fortelle litt om organisasjonen Stavne? (Når startet opp, finansiering, mandat, aktiviteter osv.)

Kan du fortelle litt om tilblivelsen av Dagsverket

Hva er Dagsverkets funksjon sett opp mot resten av Stavnes repertoar?

Hvorfor er det viktig med et arbeidstilbud for rusavhengige?

Hva er målsetningen med Dagsverket?

Hvordan lykkes Dagsverket med å nå nevnte mål? + Hvorfor?

Hva tenker du om tilbud/kapasitet ved Dagsverket sett opp mot brukergruppa? (Samsvar? Ambisjoner om å utvide?)

Hvordan ser du for deg Dagsverket nå fremover? Fortsette slik som nå? Endringer som kan gjøre tilbudet enda bedre?